

Suočavanje hrvatskog društva s hrvatskom politikom prema Bosni i Hercegovini tijekom ratova 1990-ih - kritička analiza diskursa

Dubovečak, Tin

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:303975>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij novinarstva

Tin Dubovečak

SUOČAVANJE HRVATSKOG DRUŠTVA S HRVATSKOM
POLITIKOM PREMA BOSNI I HERCEGOVINI TIJEKOM
RATOVA 1990-IH - KRITIČKA ANALIZA DISKURSA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij novinarstva

SUOČAVANJE HRVATSKOG DRUŠTVA S HRVATSKOM
POLITIKOM PREMA BOSNI I HERCEGOVINI TIJEKOM
RATOVA 1990-IH - KRITIČKA ANALIZA DISKURSA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Nebojša Blanuša

Student: Tin Dubovečak

Zagreb, kolovoz 2023.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam diplomski rad *Suočavanje hrvatskog društva s hrvatskom politikom prema Bosni i Hercegovini tijekom ratova 1990-ih - kritička analiza diskursa.*, koji sam predao na ocjenu mentoru prof. dr. sc. Nebojši Blanuši, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu.

Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Tin Dubovečak

Sadržaj

1. UVOD	1-2
2. POVIJESNI PREGLED	2-10
2.1. Uvod u hrvatsko-bošnjački sukob i problematičnost hrvatske politike	2-6
2.2. Hrvatska zajednica Herceg-Bosna i kronologija sukoba	6-8
2.3. Hrvatsko društvo u odnosu prema hrvatsko-bošnjačkom sukobu do kraja 1990-ih.....	8-9
2.4. Hrvatska u eri „detuđmanizacije“.....	10
3. METODOLOGIJA	10-12
4. ISTRAŽIVANJE	12-43
4.1. O uzrocima i krivcima za sukob Hrvata i Bošnjaka	13-18
4.2. Pogledi na ulogu hrvatskih vlasti u sukobu i problem s Herceg-Bosnom.....	18-29
4.3. Odnos prema počinjenim ratnim zločinima i ratnim zločincima, trauma počinitelja	29-36
4.4. O budućnosti postdaytonske Bosne i Hercegovine	36-40
4.5. Odgovori na istraživačka pitanja	40-43
5. ZAKLJUČAK	43-44
6. POPIS LITERATURE	45-49
SAŽETAK	50
ABSTRACT	51

1. UVOD

Suočavanje s prošlošću, pogotovo onom negativnom izrazito je teška i traumatična tema. Gotovo da nema nacije na svjetskom globusu koja nema poteškoće s traumama prošlosti i koja se vrlo teško ne suočava s mračnim godinama svoje povijesti. Posebno je izazovno suočavati se i odnositi prema lošim stranama vlastite prošlosti, zločinima počinjenim u ime vlastite nacije, a još je teže iste prihvatiti. Što su takve rane svježije, situacija je time zahtjevnija i kompleksnija.

Hrvatska naravno nije izdvojen slučaj, dapače jedan je od vjerojatno najkompliciranijih primjera za analizu, zbog svoje turbulentne moderne povijesti 20. stoljeća, gdje su njezini stanovnici nerijetko stajali i na pravim i na krivim „stranama povijesti“, gdje službena politika često nema hrabrosti zauzeti jasan stav i odrediti se prema tome na odriješit način, što se naravno prenosi u javni prostor te na cjelokupno društvo. Nacionalni mitovi i službene istine alat su pri provođenju nacionalističkih politika i prekrajanja povijesti.

U tom kontekstu, ovaj rad će se baviti suočavanjem hrvatskog društva sa službenom politikom Hrvatske prema Bosni i Hercegovini za vrijeme ratova 1990-ih, konkretnije s hrvatsko-bošnjačkim sukobom kao relativno neistraženom temom u tom području, ali izrazito bolnom, traumatičnom, bremenitom i u današnje vrijeme. Hrvatska se povijest i politika tih ratnih godina često voli prikazivati isključivo u pozitivnom svjetlu, kao herojska borba za neovisnost i oslobođenje, što potvrđuje i Deklaracija o Domovinskom ratu donesena u Hrvatskom saboru 2000. godine, a koja naglašava samo svijetle strane (Narodne novine, 2000). I dok nesumnjivo u tome ima istine, hrvatsko društvo, a još gore žrtve, dobro pamte katastrofalne pogreške, posebice za vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba, čije se posljedice i danas osjećaju.

U hrvatsko-bošnjačkom sukobu, često kolokvijalno nazvanom „ratom unutar rata“, procjenjuje se da je poginulo 5149 osoba (IDC, 2023), a odnosi se na sukob između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane, odnosno Hrvatske Republike Herceg-Bosne, koji je trajao od listopada 1992. do ožujka 1994. godine, kada je potpisano primirje i Washingtonski sporazum.

Implikacije tog sukoba bile su goleme. Iako je sam Washingtonski sporazum efektivno završio sukob te zajedno s Daytonskim sporazumom stvorio uvjete za kraj rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, međunarodni ugled Hrvatske bio je iznimno narušen (Coakley, 2013: 151), a kasnije reperkusije ogledale su se u presudama za ratne zločine počinjene s hrvatske strane, kao i za udruženi zločinački pothvat s ciljem pripojenja dijela teritorija Republici Hrvatskoj (Jutarnji

list, 2018), što je potvrđeno presudom u Haagu (ICTY, 2017). Hrvatska je tako na neki način izgubila povjerenje zapadnih saveznika da bude konstruktivan čimbenik u odlučivanju o budućnosti Bosne i Hercegovine. Sve navedeno dovelo je između ostalog i do međunarodne izolacije Hrvatske krajem 90-ih godina, da bi se situacija počela mijenjati dolaskom nove vlasti početkom novog tisućljeća.

Sve je navedeno imalo osjetljive posljedice po hrvatsko društvo koje kao da se i dan danas nema snage na jasan način odrediti prema tom razdoblju, a breme tada donošenih politika nosi se i danas u turbulentnim odnosima s postdaytonskom Bosnom i Hercegovinom.

U povijesnom je okviru ovog rada dan cijeli pregled događaja u 1990-im godinama, od raspada Jugoslavije, preko uzroka sukoba, njegovog trajanja i događanja koja su uslijedila nakon istog. Povijesni prikaz završava sredinom 2000-ih, nakon što su u jeku procesa tzv. „detuđmanizacije“ promijenjeni odnosi prema tom razdoblju, pokrenuti su postupci protiv hrvatskih dužnosnika i ratnih zločinaca te je Hrvatska započela pregovore o ulascima u euroatlantske integracije. Ondje se nastavlja istraživanje koje ne prati nužno kronologiju, već kroz odabrane teme nastoji prikazati odnos prema hrvatsko-bošnjačkom sukobu, hrvatskoj ulozi u njemu te prikazati poglede o budućem položaju BiH i Hrvata u njoj.

U ovom je istraživanju odabrana kritička analiza diskursa kao metoda istraživanja kojom bi se analizom stvarno izrečenih govora, izjava, tekstova itd. opisale diskurzivne prakse koje se odnose na suočavanje s hrvatskom politikom u vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba. To je ostvareno kroz podjelu na četiri tematske cjeline te postavljanjem triju istraživačkih pitanja, koja se redom odnose na intenzitet i oštrinu diskursa po pitanju hrvatsko-bošnjačkog sukoba u istraživano vrijeme, potom na poglede na ulogu hrvatskih vlasti u samom sukobu te viđenja o budućnosti Bosne i Hercegovine, kao i na to ima li u našem javnom prostoru poziva za rješavanje krize u BiH na način sličan onome u 90-im godinama.

2. POVIJESNI PREGLED

2.1. Uvod u hrvatsko-bošnjački sukob i problematičnost hrvatske politike

Povijesni okvir ovog rada vezuje su prvenstveno uz hrvatsko-bošnjački sukob između 1992. i 1994. godine, njegove implikacije i posljedice tijekom te u godinama nakon sukoba, dok će istraživanje pokriti razdoblje suočavanja s hrvatskom ulogom u tom sukobu i breme koje i danas opterećuje odnose između Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

No, krenimo od početka. Nakon početka procesa raspada Jugoslavije te srpske agresije na Hrvatsku u ljeto 1991. godine, bilo je jasno da je pitanje trenutka kada će i Bosnu i Hercegovinu zadesiti ista sudbina. Početkom 1992. ratne operacije u Hrvatskoj su utišale, a srpske jedinice počele su seliti svoje postrojbe u susjednu BiH. „Presudan trenutak bio je 29. veljače i 1. ožujka 1992. kad je organiziran referendum o neovisnosti BiH. Odazvalo se oko 70 posto bosanskohercegovačkih Hrvata te su tako uglavnom Hrvati i Bošnjaci, gotovo bez Srba, postigli da Bosna i Hercegovina postane neovisna država, a uskoro će upravo hrvatska politika dovesti u pitanje tu neovisnost i državnost“ (Goldstein, 2021: 158). Reakciju bosanskih Srba i Miloševića nije trebalo dugo čekati, ubrzo je počela agresija na Bosnu i Hercegovinu te su se redali zločini i masakri protiv nesrpskog, pretežno bošnjačkog stanovništva.

Pitanje kalkulantske uloge hrvatskih vlasti u predvečerje rata u Bosni i Hercegovini, a pogotovo tijekom hrvatsko-bošnjačkog sukoba i danas izaziva velike polemike, ne samo u društvu već i među samim društvenim znanstvenicima. Povjesničar Ivo Goldstein tako tvrdi kako su „Hrvati u zapadnoj Hercegovini, pa i u nekim dijelovima srednje Bosne, koji su živjeli na nacionalno relativno homogenim područjima ili blizu hrvatske granice, dobrim dijelom težili da se pripoje Hrvatskoj. U tome su se još od kraja 1991. oslanjali na podršku predsjednika Tuđmana i nekih njegovih najbližih suradnika u novom političkom vodstvu Hrvatske, koji su također željeli proširiti Hrvatsku na dijelove BiH, iako iz taktičkih razloga to nisu javno isticali“ (Goldstein, 2021:156).

„Radovan Karadžić i njegovi suradnici prihvaćali su da bosanskohercegovačkim Hrvatima pripadaju neki teritoriji na kojima su u relativnoj ili apsolutnoj većini te da ih na tim područjima ne bi trebalo dirati. Ali na njihovoj karti Velike Srbije nije bilo mjesta za Bošnjake. Oni su, prema mišljenju srpskih ekstremista, zapravo Srbi islamske vjere, bez obzira da li oni to prihvaćaju ili ne. Takvi stavovi bili su i temelj za dogovor s Hrvatima o podjeli BiH“ (Goldstein, 2021: 157).

Čak i u pitanju spomenutog referenduma, govori se o tome da su se „HDZ BiH i njegovo faktičko vodstvo u Zagrebu našli u velikoj dilemi: podržati ili ne podržati neovisnost BiH, što je zapravo značilo – podržati samostalnu i cjelovitu BiH ili njezinu podjelu, odnosno ostanak u „Jugoslaviji“. Predsjednik Tuđman i dio vodstva HDZ BiH, u kojem je ključnu ulogu imao Mate Boban, htjeli su već tada otkriti sve karte, otvoreno ustati protiv neovisnosti i samim time upustiti se u razgradnju zemlje, ali su znali da to javno ne smiju činiti“ (Goldstein, 2021: 158). Kasnije su na poziv hrvatskog vodstva i Katoličke crkve Hrvati masovno izašli na referendum

i glasali za neovisnost Bosne i Hercegovine. S prisutnom atmosferom nepovjerenja između Hrvata i Bošnjaka krenulo se u zajedničku obranu zemlje od nadiruće srpske agresije.

Na početku rata u Bosni i Hercegovini situacija nije bila obećavajuća. Hrvatske trupe organizirane u Hrvatskom vijeću obrane trpjele su teške poraze, a organizirana obrana Bošnjaka gotovo da nije postojala. Rat je posebno pogodio gradove, najviše one koji su bili u okruženju srpskih snaga u srednjoj i istočnoj Bosni, a suradnja Hrvata i Bošnjaka u nekim je mjestima bila uzajamna i dobro organizirana, primjerice u Tuzli, dok je u nekim drugim mjestima bila nepostojeća (Marijan, 2018: 122).

Poteškoće su bile vidljive u nabavci naoružanja, logistici, organiziranju obrane, te su se jedva uspjele održati fronte bez kojih obrana BiH ne bi imala nikakva izgleda (Goldstein, 2008: 522). „Iako uzajamno uvijek nepovjerljivi, Tuđman i Izetbegović – suočeni sa zajedničkim neprijateljem – početkom srpnja 1992. potpisuju Sporazum o prijateljstvu i suradnji, koji je bio osnova i za vojnu suradnju. Ta suradnja često nije funkcionirala najbolje, često je uopće nije bilo, ali je ipak donijela postupnu stabilizaciju obrane ostatka BiH“ (Goldstein, 2019: 181).

Goldstein tvrdi kako je upravo na bosanskohercegovačkom pitanju hrvatska državna politika pokazala najveću slabost: neprincipijelnost i dvoličnost. Za to postoji više razloga, ali dva se ističu. Prvi je dugogodišnja fiksacija i opsjednutost Franje Tuđmana vraćanjem granica Banovine Hrvatske, a koje bi uključivale dobre dijelove Bosne i Hercegovine, a drugi utjecaj tzv. „hercegovačkog lobija“, na čelu s ministrom obrane Gojkom Šuškom i čelnikom Herceg-Bosne Matom Bobanom (Goldstein, 2011: 212). U to se naravno uklapa i navodni famozni dogovor Tuđmana i Miloševića u Karađorđevu o podjeli Bosne.

Neki povjesničari smatraju kako za taj dogovor ne postoje apsolutno nikakvi dokazi. „Međutim, do dan danas ne postoji niti jedan pravni ili politički dokument na osnovu kojeg bi se mogao izvući zaključak da je dogovor o podjeli BiH između Tuđmana i Miloševića postojao, a i zdrav razum, uz brojna pitanja, nameće najvažnije: Ako su se dogovorili, zašto je uopće došlo do srpske agresije na Hrvatsku? (Marijan, 2016: 125).

„Naime, stvarne odluke i politička djelovanja te sudjelovanje u obrambenim operacijama protiv agresora jasno ukazuju da je Republika Hrvatska, surađujući s Hrvatima u BiH, kao jednim od njezinih konstitutivnih naroda, te sa središnjom vlašću podupirala samostalnost, neovisnost i međunarodno priznanje BiH“ (Arlović, 2017: 95).

Goldstein pak u svojoj knjizi tvrdi kako je taj dogovor svakako bio usmene prirode i na bazi višegodišnjih razgovora Tuđmana i Miloševića, ovisno o razvoju situacije. Milošević je iskazom na sudu u Haagu potvrdio da su „postojale inicijative o podjeli BiH, ali ne s njegove strane“, a brojni bliski suradnici Franje Tuđmana i izvjestitelji (Branko Tuđen, Davorin Rudolf, Josip Šentija, Josip Manolić i drugi) pričali su o Tuđmanovoj opsesiji „Velikom Hrvatskom“ te o njegovim lobiranjima o istoj na međunarodnim sastancima. Isto je potvrdio i kardinal Franjo Kuharić, koji je *nota bene* bio veliki kritičar hrvatske politike u Bosni i Hercegovini te je sudjelovao u pregovorima i pokušavao odgovoriti Tuđmana od podjele BiH, tvrdeći kako međunarodna zajednica to zasigurno neće dopustiti (Goldstein, 2021: 164).

Svjedočio je o tome i Dušan Bilandžić, hrvatski političar, povjesničar i bivši potpredsjednik RH u svojoj knjizi *Povijest izbliza*. „Objašnjava mi Tuđman, u Karađorđevu je 25. ožujka 1991. godine postignut načelni dogovor s Miloševićem o podjeli BiH. Bez potpunije elaboracije toga sporazuma, mogao sam zaključiti da bi Tuđman želio granice Banovine Hrvatske iz 1939.“ (Bilandžić, 2006: 492).

No, čak i ako maknemo na stranu svjedočanstva i priče iz druge ruke, određene izjave Franje Tuđmana dokumentirane su te poprilično jasno objašnjavaju njegove poglede na rješenje bosanskohercegovačke krize. „Danas krojimo granice Hrvatske u Bosni“ (Goldstein, 2021: 168). „Granice naše države vjerojatno će biti veće nego što je ijedan hrvatski vladar ili kralj imao pod svojom kontrolom u povijesti. Hrvatska Republika Herceg-Bosna pripojit će se Hrvatskoj. Hrvatska će biti snažnija i moćnija“ (Goldstein, 2021: 166).

Podloga je to mnogima koji tvrde da je Milošević tražio partnera u komadanju BiH te da ga je našao u Franji Tuđmanu. General Petar Stipetić kritizirao je hrvatsko vodstvo za suspektno ponašanje u vođenju ratnih operacija, pogotovo u Bosanskoj Posavini gdje je optužio ministra Šuška i generala Praljka za izdaju i sabotazu u pokušaju hrvatske vojske da presiječe koridor između Banja Luke i srpskih položaja, koja je naglo zaustavljena, a koja je kasnije omogućila da Republika Srpska veže osvojene istočne dijelove BiH s centrom moći u Banja Luci. (Goldstein, 2021: 169).

Povjesničar Davor Marijan (2004: 260) tvrdi pak kako nema uporišta za takve teze te da su tri strane u sukobu jednostavno imale dijametralno suprotna stajališta o budućnosti Bosne i Hercegovine; Srbi su zahtijevali konfederaciju kojom bi osvojene dijelove faktički pripojili Beogradu, Bošnjaci su tražili unitarnu državu u kojoj bi kao najbrojniji narod imali monopol,

dok su Hrvati tražili najblaže rješenje u vidu federativnog ustroja u kojem bi sva tri naroda imali jednaka prava.

S njegovim stajalištem djelomično se slaže i profesorica Mirjana Kasapović. „Rat u BiH je tipološki stari građanski rat – uzroci rata su bili kolektivni, sudionici su imali široku pučku potporu, a nasilje je uglavnom bilo nadzirano. Rat nije bio uvezen i nije se stvorio „mit o etničkom ratu“, već je to bio etnički građanski rat koji je imao duboke unutarnje korijene“ (Kasapović, 2020: 223).

Dakle, rat u Bosni i Hercegovini započeo je agresijom srbijanskog režima i JNA, no razbuktavanjem sukoba nijedna strana u tom kolopletu nije ostala čista, svi su na neki način „nanjušili“ priliku za ostvarenje parcijalnih ciljeva, što je dovelo do dugotrajnog i krvavog rata svih sa svima.

2.2 Hrvatska zajednica Herceg-Bosna i kronologija sukoba

„U studenom 1991. godine u Grudama u zapadnoj Hercegovini osnovana je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna kao politička, kulturna gospodarska i područna cjelina Hrvata u BiH s Mostarom kao središtem“ (Goldstein, 2021: 170).“

Iako granice Herceg-Bosne zapravo nikad nisu bile utvrđene, one su najčešće obuhvaćale općine i dijelove Hercegovine s predominantno hrvatskom većinom. Politika Herceg-Bosne usklađivala se s politikom Zagreba i obratno, a od samog se početka smatrala autonomnim dijelom Bosne i Hercegovine, koji se naslanja na Hrvatsku više nego na BiH.

Potrebno je naglasiti kako je unutar bosanskohercegovačkih Hrvata bilo različitih poimanja budućnosti BiH i suživota s bošnjačkim Muslimanima, no ti su glasovi bili vrlo brzo ušutkani, a takvi predstavnici smijenjeni (npr. Stjepan Kljujić). Prevladale su nacionalističke struje koje su odvrćale Bošnjake od suradnje s Herceg-Bosnom, što je kasnije uzrokovalo i njihov odlazak iz jedinica HVO-a u novoformiranu Armiju BiH, koje su u počecima sadržavale i bošnjačke vojnike.

„Hrvatsko-bošnjački odnosi dodatno su se zaoštrili kada su bošnjačke izbjeglice iz istočne Bosne, bježeći pred Srbima, počele nastanjivati u područjima s hrvatskim većinskim stanovništvom, da bi kasnije krenule međusobne optužbe o što većoj autonomiji Herceg-Bosne i pripajanju Hrvatskoj te suprotno o stvaranju islamističke bošnjačke enklave u kojoj nema mjesta za druge narode“ (Goldstein, 2021: 172).

Prvi sukob između Bošnjaka i Hrvata dogodio se 23. listopada 1992. godine kada su snage HVO-a ušle u Prozor pod kontrolom ARBiH te protjerale bošnjačke civile u gradu i okolnim selima (Šćipe, Kute i Varvara). Izbjeglence iz Prozora stigle su u Gornji Vakuf. HVO je stoga ponovno napao Gornji Vakuf, grad od velikog strateško-vojnog značaja (Britannica, 2023).

Ali u zaokretu nekoliko dana kasnije, 29. listopada 1992., srpske snage okupirale su Jajce iskoristivši sukob između Hrvata i Bošnjaka na tom području. U Jajce su došli Srbi, a 40.000 Hrvata i Bošnjaka iz Jajca izbjeglo je u pravcu Travnika (Britannica, 2023).

U prosincu 1992. godine u Gornji Vakuf dolazi veliki broj pripadnika HVO-a i HV-a, uglavnom iz zapadne Hercegovine, pod izlikom pripreme bojišta na Kupresu i Bugojnu. Pukovnik HVO-a Željko Šiljeg izdao je 13. siječnja 1993. ultimatum ARBiH u Gornjem Vakufu da se razoruža i stavi pod kontrolu HVO-a, pozivajući se na „Odluku HVO-a o ustrojstvu pokrajina“. ARBiH nije prihvatila ultimatum. Sredinom siječnja 1993. hrvatske jedinice krenule su u otvoreni napad na Gornji Vakuf i započele etničko čišćenje grada od Bošnjaka. Prethodno se isti scenarij odigrao u selima Bistrica, Uzričje, Ždrimci, Hrasnica i Duša. Nakon ovih događaja Gornji Vakuf se našao u opsadnom stanju sve do ožujka 1993. godine izložen neprestanom granatiranju. U ožujku je konačno potpisao primirje (Britannica, 2023).

Krajem travnja 1993. sukob između Bošnjaka i Hrvata prerastao je u sveopći rat međunarodnog karaktera. Vijest o skorom bošnjačkom porazu od snaga vojske Republike Srpske kod Srebrenice proširila se središnjom Bosnom, što je, uz dolazak desetaka tisuća bošnjačkih izbjeglica u nekoliko dana, izazvalo prilično uznemirenje među Hrvatima (Britannica, 2023).

U Kiseljaku i Vitezu, dvama hrvatskim džepovima sjeverno i zapadno od Sarajeva, vojna policija Hrvatskog vijeća obrane je u suradnji s dvije brigade HVO-a izvela preventivnu akciju, ušavši u bošnjačko selo Ahmići, koje je okruženo selima s hrvatskim stanovništvom napadnuto pri čemu je ubijeno 117 osoba, što je bio najveći ratni zločin u hrvatsko-bošnjačkom sukobu. Uslijedio je val prisilnih deložacija, ubojstava i silovanja (Britannica, 2023).

Bošnjaci su bježeći iz Viteza krenuli prema Travniku i Zenici, tvrdeći da su im hrvatski vojnici dali tri sata da napuste grad ili će biti ubijeni. Usput su pronađena tijela dvojice liječnika bošnjačke nacionalnosti koji su strijeljani na putu od Zenice do Viteza (Britannica, 2023).

U međuvremenu je HVO u Travniku tražio razoružavanje bošnjačke vojske pozivajući se na Vance-Owenov plan prema kojemu je Travnik dio hrvatske pokrajine (Britannica, 2023).

Na graničnom području blizu bitke nalazio se Vareš koji je prije rata bio naseljen Bošnjacima i Hrvatima u jednakom broju kao i značajnom srpskom manjinom, međutim žrtvama etničkog čišćenja 1992. godine njihov broj se smanjio. Bošnjaci i Hrvati su se uspjeli oduprijeti sukobu živeći u mira do ljeta 1993. kada su se Hrvati počeli dijeliti. Lokalni čelnici bili su za daljnju suradnju s Bošnjacima, no situacija se pogoršala dolaskom postrojbi HVO-a iz Kiseljaka u listopadu 1993 (Britannica, 2023).

Strateška greška hrvatskog vodstva bila je u tome što nisu ni pokušali obraniti Vareš, pa su istovremeno s ulaskom u Kiseljak morali krenuti s pripremama za evakuaciju hrvatskog stanovništva u Hercegovinu, što je bilo iznimno opasno jer se dijelom odvijalo preko srpskog teritorija (iako je poznata suradnja nekih hrvatskih jedinica sa srpskim snagama), ali i zbog toga što su u neposrednoj blizini na samo nekoliko kilometara bili smješteni položaji Armije BiH (Brittanica, 2023).

Zabilježeni su i brojni zločini nad Hrvatima od strane bošnjačkih snaga, kao i dolasci mudžahedina u BiH koji su sudjelovali u ratnim operacijama na strani Armije BiH te u zločinima, od kojih se izdvajaju zločini u Križančevu selu, Grabovici, Vitezu i Uzdlolu (Nazor, 2020: 223).

Simbolički i stvarni vrhunac hrvatsko-bošnjačkog rata bio je u Mostaru, a simbol uništenja grada bilo je HVO-vo rušenje Starog mosta, dok su kasnija otvaranja logora u okolici grada te međusobno protjerivanje civila, zatvaranja i ubijanja zaključili tužnu priču o tom multietničkom gradu (Goldstein, 2021: 175).

Konačni kraj sukoba označen je kada su zapovjednik HVO-a general Ante Roso i zapovjednik Armije BiH general Rasim Delić potpisali u Zagrebu sporazum o prekidu vatre. U ožujku 1994. uz posredovanje SAD-a između zaraćenih Hrvata i Bošnjaka potpisan je mirovni sporazum poznat kao Washingtonski sporazum. Prema sporazumu, kombinirano područje koje su držale snage hrvatske i bosanske vlade podijeljeno je na deset autonomnih kantona, uspostavljajući Federaciju Bosne i Hercegovine (Brittanica, 2023).

2.3. Hrvatsko društvo u odnosu prema hrvatsko-bošnjačkom sukobu do kraja 1990-ih

Međunarodni položaj za koji se Hrvatska teško izborila i dosegula vrhunac međunarodnim priznanjem početkom 1992. godine, bio je nepovratno narušen nakon svega što se zbilo u

hrvatsko-bošnjačkom sukobu. Hrvatsku se više nije gledalo kao žrtvu i konstruktivnog partnera u mirnom rješavanju sukoba, već kao aktivnu suučesnicu u ratu (Goldstein, 2021: 160).

Na domaćem polju nestalo je i onog početnog nacionalnog jedinstva i zanosa te suglasja o najvažnijim nacionalnim pitanjima. „Većina opozicijskih stranaka i dobar dio Katoličke crkve protivili su se službenoj politici prema BiH, a kardinal Kuharić je ustvrdio da „koliko su Hrvati u BiH odgovorni za taj sukob, toliko su odgovorni i za svu štetu nanесenu Hrvatskoj i hrvatskom narodu u međunarodnim odnosima“. Nadbiskup je zaključio i kako je suživot Hrvata, Srba i Bošnjaka budućnost BiH“ (Goldstein, 2021: 177).

Došlo je i do raskola u samom HDZ-u. Stjepan Mesić i Josip Manolić napustili su stranku zbog katastrofalne politike prema Bosni i Hercegovini i pljačkaške privatizacije, a u jednom je trenutku bila upitna i većina HDZ-a u parlamentu (Goldstein, 2021: 178).

Potpuna promašenost hrvatske politike u BiH očitovala se u daljnjem nepovjerenju od strane zapadnih zemalja i suzdržanosti u provođenju oslobodilačkih akcija u ljeto 1995., gdje se nakon kvalitetne suradnje Hrvatske vojske i Armije BiH postavljalo pitanje zbog čega se uopće ratovalo između Hrvata i Bošnjaka i da li su se mogla spriječiti tolika stradanja te umjesto toga usmjeriti snage protiv zajedničkog neprijatelja. Ovako, hrvatska je vojska zaustavljena prije Banja Luke na traženje SAD-a zbog straha od novog izbjegličkog vala kao i nakon Oluje, potpisan je Daytonski sporazum čime su ustanovljeni entiteti Republike Srpske i Federacije BiH, a Hrvatska republika Herceg-Bosna prestala je postojati krajem 1996. godine.

U drugoj polovici Hrvatska je na neki način zapala u autoritarni režim s kultom ličnosti Franje Tuđmana, dok je na međunarodnoj sceni bivala sve izoliranija. Teška ekonomska situacija pojačana katastrofalnom pretvorbom i privatizacijom, inflacija, visoka nezaposlenost, gušenje opozicije i slobode medija stvorile su ogroman koktel nezadovoljstva. Uskoro su počele i optužbe za ratne zločine protiv generala HVO-a, kao i protiv Franje Tuđmana i Gojka Šuška. Svjedočanstvo Stjepana Mesića u Haagu (Jutarnji, 2017) kojim je optužio Tuđmanovo vodstvo za podjelu BiH podiglo je veliku prašinu u hrvatskoj javnosti. Pritisak na HDZ-ovu vlast se iz dana u dan pojačavao, a u vrlo kratkom vremenu preminula su sva tri aktera hrvatske politike u BiH, ujedno i haška optuženika, Franjo Tuđman, Gojko Šušak i Mate Boban (Goldstein, 2021: 242). Trećesiječanjski izbori 2000. godine donijeli su velike promjene na hrvatskoj političkoj sceni.

2.4. Hrvatska u eri „detuđmanizacije“

Početak novog milenija stvari se stubokom mijenjaju u Hrvatskoj. Na vlast dolazi lijevo-liberalna koalicija, a na Pantovčak useljava Stjepan Mesić. Hrvatska transformira svoj politički sustav iz polupredsjedničkog u parlamentarni te novi vlastodršci odlučuju raskrstiti s nasljeđem Tuđmanove vladavine, počinjenih ratnih zločina te otvoriti Hrvatsku svijetu.

To u početku nailazi na neodobravanje desnih dijelova političkog spektra, pa se uskoro redaju odluke Mesića o umirovljenju dvanaestorice generala nakon njihovog pisma u kojem su izrazili nezadovoljstvo svojim statusom i gdje su smatrali da se Domovinski rat želi na neki način kriminalizirati. Godine 2001. se na splitskoj Rivi održavaju žestoki prosvjedi u znak podrške kasnije osuđenom ratnom zločincu i generalu Mirku Norcu, a koje podržava HDZ s novoizabranim predsjednikom Ivom Sanaderom. Na tom se skupu nova vlast proglašava izdajnicima i rušiteljima ustavnog poretka. U tim trenucima Hrvatska je bila na rubu državnog udara (Goldstein, 2021: 356).

U takvoj atmosferi, unatoč napretku na društvenom i ekonomskom planu te otvaranju pristupnih pregovora, SDP gubi vlast na izborima 2003. na kojima pobjeđuje upravo HDZ Ive Sanadera. Ipak, Sanader se odlučuje obračunati s ostacima Tuđmanove stranačke frakcije te nastavlja put prethodne vlasti po pitanju pristupa europskim integracijama. Također odlučuje i produbiti suradnju s haškim sudom, koji uskoro diže optužnice protiv „hercegbošanske šestorke“. Svi ovi potezi kolokvijalno su nazivani dijelom procesa tzv. „detuđmanizacije“. „U fazi pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, bilo je važno pokazati da je Hrvatska zainteresirana za ulogu konstruktivnog partnera u poticanju obnove pokidanih veza sa drugima u regiji Zapadnog Balkana, pa je time Zapad posvećivao naročitu pozornost odnosima Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom. Hrvatska politika je u tom razdoblju razgovarala sa Sarajevom, a kasnije i s Banjom Lukom, a ne samo sa Mostarom. Ta je politika vođena pod sloganom preko Balkana do Bruxellesa jer je bilo važno pokazati da Hrvatska na Balkanu, kojeg „napušta“ ulaskom u Europsku uniju, ima konstruktivnu ulogu“ (Jović, 2022: 12).

Era detuđmanizacije i relativno mirnih odnosa s BiH nakon toga polako kopni, a kojom je brzinom i intenzitetom slabjela, prikazuje se u nastavku.

3. METODOLOGIJA

Metoda istraživanja koju ću koristiti u ovom radu bit će analiza diskursa, točnije kritička analiza diskursa. Po strogoj definiciji, „analiza diskursa je perspektiva istraživanja koja nije ograničena samo na jezičnu analizu teksta, nego se koristi raznovrsnim kvantitativnim i kvalitativnim metodama analize (npr. sadržajnom analizom), ovisno o problemu istraživanja“ (Struna, 2011). Kritička analiza diskursa pak „shvaća diskurs na tri načina: kao čin govorenja ili pisanja, kao korpus znanja te kao skup uvjeta i postupaka koji određuju prihvatljive načine komuniciranja i uporabe toga znanja. Proučava način na koji diskurzivne strukture ostvaruju, potvrđuju, legitimiraju, reproduciraju ili osporavaju odnose moći i dominacije u društvu“ (Struna, 2011).

Prema Faircloughu (1992: 198), kritička analiza diskursa nastoji razviti metode i teorije koje bi mogle bolje opisati međuodnose, a posebno izvući i opisati prakse i konvencije unutar i iza tekstova koji otkrivaju političke i ideološke namjere. „Kritička analiza diskursa pretpostavlja da su odnosi moći diskurzivni. Drugim riječima, moć se prenosi kroz diskurs. Stoga možemo proučavati kako se odnosi moći ostvaruju i pregovaraju u samom diskursu“ (Fairclough and Wodak, 1997: 272).

Kritička analiza diskursa uobičajeno analizira vijesti, tekstove, političke govore, reklame, udžbenike itd., kako bi izložila strategije koje se čine normalnima ili neutralnima na površini, a koji bi zapravo mogli biti ideološki i oblikovati prezentaciju događaja i osoba prema poziciji s koje nastupaju. Izraz "kritička" ovdje dakle znači "denaturaliziranje" jezika kako bi se takve ideje otkrile u pretpostavkama teksta te kako bi se otkrili interesi moći zakopani u samim tekstovima (Machin i Mayr, 2012: 5).

Metodologija rada bazirat će se dakle na kritičkoj analizi diskursa, kao metodi istraživanja kojom će se analizirati izjave, intervjui i potezi hrvatskih političkih aktera od 2006. godine naovamo, tekstova, analiza, kolumni, televizijskih priloga itd., objavljenih u vodećim medijima, a koji bi trebali dati uvid na koji način hrvatsko društvo gleda na hrvatsko-bošnjački sukob, njegove posljedice i kako se s time suočava. Ovaj vremenski okvir odabran je zbog više faktora, dijelom zbog veće relevantnosti vremenski bližih događaja, zbog toga što je hrvatsko društvo krajem 90-ih i početkom 2000-ih doživjelo velike promjene u pogledu suočavanja s prošlošću (što je opisano u povijesnom pregledu), kao i zbog brojnih političkih turbulencija i različitih pogleda na iste kojih smo bili svjedoci u tom proteklom razdoblju koje će biti predmetom istraživanja. Kako bi se to istraživanje provelo na najbolji mogući način, ono je podijeljeno u tematski četiri cjeline te je cilj odgovoriti na tri postavljena istraživačka pitanja:

a) Je li se diskurs oko hrvatsko-bošnjačkog sukoba i odnosa prema Bosni i Hercegovini po tom pitanju ublažio ili zaoštrio od završetka rata do danas?

b) Koliko se u hrvatskoj javnosti mogu čuti kritike i pogledi na negativnu ulogu hrvatskih vlasti u tom sukobu?

c) Ima li danas u hrvatskom *mainstream* prostoru poziva na reviziju položaja Hrvata u BiH, na način sličan onima u 90-im godinama?

Ova tri pitanja međusobno su povezana jer osim što sva tri obuhvaćaju temu suočavanja s prošlošću, istovremeno svako na svoj način nastoji objasniti razloge određenih stajališta, mogućnost objektivnijeg sagledavanja negativnijih strana vlastite povijesti kao i perspektive o budućnosti odnosa i suradnje. Također, stava smo da drugo i treće pitanje omeđuju politički diskurs odnosa prema ulozi Hrvatske u proučavanom ratu.

4. ISTRAŽIVANJE

Kao što je već navedeno u poglavlju oko metodologije rada, kritička analiza diskursa bit će metoda kojom će se služiti ovo istraživanje te odgovarati na postavljena istraživačka pitanja. Kronološki gledano, povijesni okvir ove tematike nametnuo je tri temeljna razdoblja u posljednja tri desetljeća hrvatske samostalnosti; 1990-e, „detuđmanizacija“ od 2000. godine do sredine prošlog desetljeća, odnosno ulaska Hrvatske u Europsku uniju te razdoblje ponovnog zaoštavanja odnosa (Jović, 2022: 13) kada se raspravlja o odnosu prema recentnim događajima hrvatske moderne povijesti, a koji su nerijetko uteg u odnosima sa susjednim državama, pa tako i u pitanju odnosa s Bosnom i Hercegovinom.

S obzirom da je povijesnim pregledom pokriveno razdoblje do sredine 2000-ih, istraživanje će pokušati proučiti diskurs suočavanja s ratnom politikom Hrvatske prema BiH od druge polovine 2000-ih do danas, kao relevantan vremenski okvir za prikazivanje različitih pogleda na hrvatsko-bošnjački sukob, ulogu hrvatskih vlasti i politike u njemu u perspektivi presude za udruženi zločinački pothvat, odnos prema počinjenim ratnim zločinima te njihovim izvršiteljima i nalogodavcima, kao i pogled prema budućnosti postdaytonske Bosne i Hercegovine.

Istraživanje neće nužno pratiti kronološki okvir, iako se će isti jasno naznačiti i distingvirati kako bi kontekst bio što jasniji, već će biti podijeljeno u četiri tematske cjeline koje opisuju odnos i suočavanje s nasljeđem hrvatsko-bošnjačkog sukoba kako bi se za svaki pojedini

problem mogla napraviti kvalitetna analiza, a time i odgovoriti na postavljena istraživačka pitanja. Navedena poglavlja su: 1) O uzrocima i krivcima za sukob Hrvata i Bošnjaka 2) Pogledi na ulogu hrvatskih vlasti u sukobu i problem s Herceg-Bosnom 3) Odnos prema počinjenim ratnim zločinima i ratnim zločincima 4) O budućnosti postdaytonske Bosne i Hercegovine.

4.1. O uzrocima i krivcima za sukob Hrvata i Bošnjaka

Kada se govori o uzrocima hrvatsko-bošnjačkog sukoba u sklopu rata u Bosni i Hercegovini, u hrvatskom je društvu gotovo pa nemoguće čuti kako je isključivi uzrok tog sukoba ekspanzionistička politika službenog Zagreba tog vremena, provođenog putem dužnosnika i vladajućih Hrvatske zajednice Herceg-Bosne. Ne ulazeći naravno u diskusiju oko spomenutog stajališta oko kojeg povjesničari i dalje raspravljaju, u hrvatskom je društvu najčešći narativ te teme u nadasve podijeljenoj krivici između Hrvata i Bošnjaka za rasplamsavanje sukoba (Tportal, 2017), a u onim radikalnijim krugovima mogu se čuti i stavovi o isključivoj krivici bošnjačkih vlasti za taj rat, o težnji za stvaranjem unitarne islamističke države itd. „Za rat Hrvata i Muslimana kriv je Alija Izetbegović“, tvrdi povjesničar Davor Marijan (Večernji list, 2018).

Sredinom 2006. godine podignuta je optužnica na haškom tribunalu protiv „hercegbosanske šestorke“ za počinjenje zločina „u okviru udruženog zločinačkog pothvata (UZP) hrvatskog vodstva na čelu s pokojnim predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom i ministrom obrane Gojkom Šuškom, s ciljem da se politički i vojno podrede, trajno uklone i etnički očiste Bošnjaci i drugi ne-Hrvati koji su živjeli na teritorijima Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg Bosne, radi pripajanja tih područja 'Velikoj Hrvatskoj'" (Vlada RH, 2006).

Reakcija hrvatskih službenih vlasti bila je relativno blaga u usporedbi s onima krajem 90-ih, a tadašnji predsjednik Republike Stjepan Mesić i premijer Ivo Sanader prihvatili su optužnicu i ponudili suradnju s haškim sudom, iako je premijer Sanader izrazio neslaganje s tekstom same optužnice.

- Sanader: „Vlada će tražiti status prijatelja Suda, jer se ne možemo složiti niti možemo prihvatiti kvalifikacije iz optužnica koje govore o zločinačkom pothvatu“ (Vlada RH, 2006).

- Sanader: „Zaštita digniteta hrvatskih branitelja i generala ne isključuje punu suradnju s haškim tribunalom oko individualno počinjenih zločina pojedinaca. Nema kolektivne krivnje“ (Nedjeljom u 2, 2006).
- Mesić: „Hrvatska ima ustavni zakon o suradnji s Haaškim tribunalom prema kojem su se svi hrvatski građani dužni odazvati pozivu Haaškog suda. Ako me budu pozvali (u statusu svjedoka, op. a.), ja ću se odazvati. Ako tražim da drugi poštuju zakon, onda se i sam moram ponašati u skladu s tim“ (Jutarnji list, 2006).
- Mesić: „Moram naglasiti kako smo uvidjeli da se ratne posljedice mogu najbolje prevladavati kroz izgradnju demokratske, slobodne, suverene i prošlošću neopterećene Hrvatske“ (Jutarnji list, 2006).

Iz ovih izjava vidljiva je šturost te određena umjerenost i sklonost nezamjeranju višim instancama, odnosno institucijama Europske unije i međunarodne zajednice u kontekstu pregovora o pristupanju EU, iako je u suštini stav oko hrvatske uloge u sukobu ostao nepromijenjen. Sanader je time ipak znatno promijenio svoju retoriku koja je bila iznimno zapaljiva za vrijeme boravka u opoziciji i već spomenutih prosvjeda na splitskoj rivi 2001. godine. Sanader je općenito izbjegavao precizno odgovarati na pitanja o problematici uzroka hrvatsko-bošnjačkog sukoba te se često služio ambivalentnim izjavama u kojima je naglašavao pozitivnu ulogu predsjednika Tuđmana i hrvatskog vodstva, a negativne konotacije pripisivao individualnim zločinima i pojedinačnoj krivnji (Nedjeljom u 2, 2006). Mesić je pak imao umnogome blaži stav i isticao je važnost suradnje s haškim tribunalom kao pretpostavkom za bolji međunarodni ugled Hrvatske. Vrijedi također podsjetiti kako su navedeni događaji i izjave iz osjetljivog razdoblja kada je Hrvatska pregovarala s Europskom unijom oko pridruživanja, kao i pojačane suradnje sa sudom u Haagu, a nakon uhićenja generala Gotovine godinu prije što je bio svojevrsni ultimatum haškog tužiteljstva.

S druge strane, u jesen 2006. godine najveća opozicijska stranka SDP bila je pred promjenama u vodstvu. Bolešću oslabljen Ivica Račan samo će nekoliko mjeseci kasnije odstupiti s mjesta predsjednika stranke, a na vodeće mjesto polako je pretendirao tada javnosti nepoznat Zoran Milanović. U istoj emisiji u kojoj je nekoliko mjeseci ranije gostovao Ivo Sanader, Milanović je bio upitan o krivcima za početak hrvatsko-bošnjačkog sukoba.

- Milanović: „Ne znam, svi su krivi pomalo. Recimo da je bahatost i arogancija Hrvata određene vrste tome jako doprinijela, ali ni bosanski Muslimani tu nisu bili potpuno čisti“ (Nedjeljom u 2, 2006).
- Milanović: „Činjenica je da su Hrvati godinu dana bili opkoljeni i da su se godinu dana branili i da je cijelo to vrijeme oružje u BiH ulazilo preko hrvatskih luka, da su Bošnjaci bili udomljeni u hrvatskim domovima, da je 1995. potpisana Splitska deklaracija o vojnoj suradnji s tim istim ljudima s kojima smo ratovali“ (Nedjeljom u 2, 2006).
- Milanović: „Jednom riječju, potpuni kaos. Tko je tu što radio, s kojim ciljevima i kojim namjerama, to je posao povjesničara i to dug. To je bio jedan kaos u kojem se većina borila za goli život, a neki i za interese i za novac“ (Nedjeljom u 2, 2006).
- Milanović (na pitanje o sličnoj argumentaciji srpske strane): „A ne, pardon, rat su počeli oni. Postoje neke činjenice. O Slobodanu Miloševiću nećete pročitati nijedan članak u ozbiljnijim svjetskim novinama, a da uz njega ne ide atribut „balkanski krvnik“, uz Tuđmana to nikad nisu pisali“ (Nedjeljom u 2, 2006).

Vidljivo je da je Milanović ipak bio nešto određeniji i precizniji u odgovoru od tadašnjeg premijera te da naznačuje pogreške hrvatske politike tog vremena, iako i dalje određeni dio krivice prebacuje na bošnjačku stranu i stanje „kaosa“ koje je u to vrijeme vladalo. Ipak, bila je to ipak vrlo rijetka prilika u kojoj je neki više pozicionirani hrvatski političar progovorio o negativnoj ulozi hrvatske politike i krivici za sukob Hrvata i Bošnjaka.

Na početku ovog poglavlja spomenute su teze određenih krugova ljudi u hrvatskom društvu koji rat Bošnjaka i Hrvata smatraju isključivom krivicom bošnjačkih vlasti, a njihov broj nije zanemariv. Dapače, njihove izjave i stavovi se plasiraju u vodećim hrvatskim medijima, pa tako u njima često i danas prednjači Ante Nazor, ravnatelj Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, a slične izjave svojevremeno je davao i pokojni Miroslav Tuđman, sin predsjednika Franje Tuđmana te bivši pripadnik obavještajnih službi u ratnom razdoblju.

- Tuđman: „Počinjeno je čak pedesetak ritualnih odsijecanja glave. Brigade Armije BiH koje su nosile naziv 'muslimanske' imale su arapske oznake, išli su u bitke s pokličem

Alahu ekber. Činjenica je da su od ranih 90-ih, i prije nego što je izbio rat, u BiH počeli dolaziti mudžahedini, i to na poziv samog Alije Izetbegovića“ (Al Jazeera, 2017).

- Tuđman: „Uzroci terorizma na tlu Europe mogu se pronaći u Bosni i Hercegovini 90-ih godina, kroz djelovanje mudžahedina uz potporu bošnjačkih vlasti“ (Al Jazeera, 2017).
- Nazor: „Rat Hrvata i Bošnjaka izbio je zbog stvaranja bošnjačke državnice. Tuđmanova i hrvatska politika prema BiH bila je konstruktivna i korektna te dosljedna u pokušaju zaštite hrvatskog naroda u BiH, ne dovodeći u pitanje njezine međunarodno priznate granice, ali ne kao unitarne države“ (Večernji list, 2023).
- Nazor: „Napadi Armije RBiH, koji su započeli na Hrvate u središnjoj Bosni, organizirani su radi izazivanja kaosa, opstruiranja ženevskih dogovora i planske borbe za prostor te su se provodili uz znanje i odobrenje najvišeg političkog i vojnog vrha muslimanskog naroda u BiH“ (Večernji list, 2023).

Predsjednica RH Kolinda Grabar-Kitarović (2015.-2020.) također je za svog mandata odbacivala teze o odgovornosti hrvatskih vlasti u hrvatsko-bošnjačkom sukobu te je kao i mnogi drugi osuđujuće i nepovoljne presude za Hrvatsku pripisivala individualnoj odgovornosti pojedinaca. Kritizirala je i presude MSKJ-a u slučaju hercegovačke šestorke i presude za udruženi zločinački pothvat te je naglašavala pozitivnu ulogu Hrvatske u vrijeme rata na području Bosne i Hercegovine.

- Kolinda Grabar-Kitarović: „Hrvatska nije bila agresor nego je uz SAD najviše učinila za cjelovitost BiH... Nitko drugi, pa ni haški sud, neće pisati našu povijest. Ovime se ne izriče presuda RH niti hrvatskom narodu u BiH“ (Documenta, 2018).
- Kolinda Grabar-Kitarović: „Dopustite mi da kao primjer navedem predmet protiv Milana Martića i Milana Babića, u kojem je Sud utvrdio postojanje udruženog zločinačkog pothvata s ciljem protjerivanja hrvatskog stanovništva s okupiranog hrvatskog teritorija kako bi se stvorila Velika Srbija... neke od kritika upućenih radu MKSJ-a ne umanjuju našu potporu radu ovoga Suda. Kao u svim pravosudnim sustavima u svijetu, postoje nedostaci... Hrvatska potpuno podupire rad Međunarodnog kaznenog suda i poštuje sve njegove presude, iako povremeno izražava neslaganje s određenim aspektima rada Suda... Nedavna presuda MKSJ-a u predmetu Prlić i drugi

ne smije se zlorabiti kako bi se implicirala kolektivna krivnja Hrvata u BiH“ (Index, 2017).

Izjave Miroslava Tuđmana izazvale su veliko negodovanje u BiH, ali i u europskoj zajednici, zbog iznimno agresivne retorike te gotovo huškačkog naličja izgovorenih riječi. Bakir Izetbegović izjavio je između ostalog: „Na valu islamofobije se dobiva jedna, spram BiH, agresivna politika Zagreba tako da se pokušava od malih problema napraviti velike, a velike koji su došli 1992. od strane RH se pokušava minimizirati. Zločini mudžahedina su barem trostruko manji od onih koje je napravila Herceg Bosna. Nije isto imati dvije fleke na obrazu i imati dvije tisuće fleka“ (Jutarnji list, 2017). Tadašnji visoki predstavnik za BiH Valentin Inzko Tuđmanovu izjavu je ocijenio „neprihvatljivom“ (N1, 2017).

Iz gore navedenih izjava, a pogotovo iz opetovanih iskaza Ante Nazora, očito je potpuno odbacivanje odgovornosti hrvatskih vlasti za izbijanje hrvatsko-bošnjačkog sukoba te se ista potpuno prebacuje na bošnjačku stranu, uz isticanje isključivo pozitivne uloge Hrvatske i Franje Tuđmana u tom sukobu, koji su po njima samo „štitili hrvatski narod na tom području“ (Večernji list, 2023).

Zagrebački povjesničar Tvrtko Jakovina nerijetko komentira odnose Hrvatske i Bosne i Hercegovine upravo u kontekstu utega koji nosi sukob za vrijeme ratova 90-ih, te također iznosi stajalište o pretežito podijeljenoj krivici uz važnu napomenu da ona ipak više leži na hrvatskoj strani i politici hrvatskog vodstva tog vremena, koje je bilo „fiksirano idejom ponovnog uspostavljanja granica iz vremena Banovine Hrvatske“ (Slobodna Evropa, 2017).

- Jakovina: „Nepriлично je svesti rat u Bosni i Hercegovini na mudžahedine koji su došli da se bore, kao što je i nepriлично sada isključivo govoriti o Tuđmanu i udruženom zločinačkom poduhvatu kao jednom od glavnih krivaca za ono što se zbivalo u BiH“ (Slobodna Evropa, 2017).
- Jakovina: „Zagreb nema politiku prema BiH a pogotovo nema konzistentnu politiku, čak i kada bi mogao imati konstruktivnu ulogu koja bi pomogla ne samo državi Bosni i Hercegovini već i hrvatskoj komponenti. Razlog je što su do 1995. vođene katastrofalne politike koje bježe od tog problema ili mu pristupaju neadekvatno, što gledamo i posljednjih nekoliko godina“ (Slobodna Evropa, 2017).

Vidljivo je iz izjava Jakovine kako su politike hrvatskih vlasti koje su dovele ili do početka samog hrvatskog-bošnjačkog sukoba ili barem do njegovog razbuktavanja iznimno bremenite te koliko opterećuju današnje odnose između dvaju država, o čemu više u slijedećim poglavljima.

Iz svih navedenih citata može se iščitati kako je pitanje samog uzroka i jasnog krivca za rat između Hrvata i Bošnjaka vjerojatno najiscrpnija i najtvrdja rasprava koja se može povesti u odnosu između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali i u hrvatskom društvu samom. Slično kao i u citatu „Tko je počeo rat?“ iz Oskarom nagrađenog bosanskohercegovačkog filma *Ničija zemlja*, odgovor na to pitanje možda je najteže dati u pitanju hrvatsko-bošnjačkog sukoba, a s time se slažu i povjesničari. No, u idućem poglavlju o samoj ulozi hrvatskih vlasti za vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba stvari se drastično kompliciraju.

4.2. Pogledi na ulogu hrvatskih vlasti u sukobu i problem s Herceg-Bosnom

U Hrvatskoj se u posljednjih nekoliko godina u par navrata razvila žestoka rasprava oko uloge hrvatskih vlasti i njihovih suradnika odnosno namještenika u BiH za vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba. Tu se često ističe tzv. hercegovački lobi koji je predvodio ministar obrane Gojko Šušak i jedan od najbližih ljudi predsjednika Tuđmana, koji je i sam kako smo mogli vidjeti u izvorima imao težnje za preraspodjelom BiH u hrvatsku korist. Njihov najvažniji čovjek u BiH bio je dakako Mate Boban kao predsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, ali i general Slobodan Praljak kojemu su uvelike povjerene vojne zadaće, a bio je i predstavnik hrvatskog Ministarstva obrane u Herceg-Bosni te načelnik Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane (Trial International, 2016). I dok smo u prošlim poglavljima mogli vidjeti kako su se negativne strane hrvatske politike u tom sukobu najčešće nastojale prešućivati ili negirati, nakon pravomoćne presude hercegovačkoj šestorci 2017. i samoubojstva generala Slobodana Praljka u haškoj sudnici, ponovno su uzavrele strasti i diskusije.

Potezalo se i već spomenuto svjedočenje Stjepana Mesića u Haagu krajem 1990-ih, a koje su pojedini političari i dio javnosti proglasili veleizdajom nacionalnih interesa. Mesić je u intervjuu dnevnim novinama izjavio kako stoji iza svake riječi koju je izgovorio te je ponovio tezu o odgovornosti hrvatskih vlasti za rasplamsavanje hrvatsko-bošnjačkog sukoba te

nastojanja Franje Tuđmana da u dogovoru sa Slobodanom Miloševićem podijeli Bosnu i Hercegovinu, nauštrb bošnjačkog naroda (Jutarnji list, 2017).

- Mesić: „Tuđman je objasnio što Milošević predlaže. Rekao je da Hrvatskoj predlaže banovinske granice plus Cazin, Kladašu i Bihać. Prenio je što mu je točno rekao Slobodan Milošević. Rekao je: “Franja, ti uzmi Cazin, Kladašu i Bihać, to meni ne treba, to je takozvana ‘turska Hrvatska’”. Upitao sam Tuđmana - a što kaže Alija? Odgovorio mi je: “Što ima Alija pitati, kad se hrvatske i srpske škare slože, nema Alija što pitati”. Rekao sam mu - slušaj, to onda znači rat. Rekao je: “Ma kakav rat, to je izbjegavanje rata”. Tako je otprilike tekao taj razgovor. Poslije toga Tuđman je otišao i na drugi sastanak s Miloševićem“ (Jutarnji list, 2017).
- Mesić: „Ako je Tuđman Paddyju Ashdownu (visoki predstavnik međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, op.a.) dao salvetu na kojoj je nacrtao na koji način treba podijeliti Bosnu i Hercegovinu, onda je jasno da je to olakšalo posao haaškom tužiteljstvu. Tuđman je uvijek govorio o “hrvatskom preece”, o tome kako je nepravda učinjena hrvatskom teritoriju i da bi to trebalo ispraviti ovako, ili onako, i smatrao da se to dogovorima može rješavati. Kad sam god u Beogradu nastupao, uvijek sam govorio - ako želimo mirno riješiti razlaz iz Jugoslavije, granice se ne smiju dirati. Onda bi Tuđman odmah telefonirao i govorio mi - pazi, ali zaboravio si reći da se samo dogovorom mogu mijenjati“ (Jutarnji list, 2017).

Ove, nekima očekivane, a nekima šokantne tvrdnje izazvale su pravu buru u javnosti, a najžešće kritike, pa i uvrede, dolazile su s desne strane političkog spektra, Mesić je optuživan i za veleizdaju, a Vladimir Šeks ga je optužio i za lažno svjedočenje.

- Šeks: „Neka od Mesićevih svjedočenja u Haagu još su prikrivena velom tajne, neka su i poznata. Mislim da bi, nakon drugostupanjske haške presude šestorici Hrvata iz BiH, Državno odvjetništvo sada ipak trebalo razmotriti Mesićevo lažno svjedočenje“ (Novi list, 2017).
- Šeks: „Mesić nije morao lagati i klevetati. Svi su hrvatski građani bili dužni surađivati s Haškim sudom, ali kod Mesića se ta suradnja svodila na klevetanje vlastite države. I

to isključivo kako bi se osvetio mrtvom Tuđmanu. Zato Mesić ima udjela u ovoj haškoj presudi, koju Praljak jednostavno nije mogao prihvatiti, počinio je suicid i njegova smrt stoga ide i na Mesićevu dušu“ (Novi list, 2017).

- Šeks: „Mesić je u svojim brojnim istupima branio tezu Haškog tužiteljstva da su Franjo Tuđman, Gojko Šušak i Janko Bobetko, zajedno sa šestoricom bivših dužnosnika Herceg-Bosne, provodili udruženi zločinački pothvat u odnosu na BiH. Prvostupanjska haška presuda u ovom slučaju, u svibnju 2013., u velikom se dijelu temeljila na Mesićevim tvrdnjama koje on nastavlja zastupati...Pritom je ključno za ovakvu presudu bilo svojedobno Mesićevo lažno svjedočenje u Haagu. Da je on kao predsjednik Hrvatske odbacivao konstrukcije o udruženom zločinačkom pothvatu, poput primjerice suca Jean-Claudea Antonettija koji je u izdvojenom mišljenju na nepravomoćnu hašku presudu konstatirao da Herceg-Bosna nije bila zločinački pothvat i da Tuđman nije dijelio BiH, pitanje je bi li nekadašnji hrvatski državni vrh bio uvučen u tu presudu“ (Novi list, 2017).

Vladimir Šeks je ovim emotivnim, a mjestimično i patetičnim izjavama *de facto* izravno optužio Mesića za lažno svjedočenje i izdaju nacionalnih interesa, aludirajući samim time da Tuđman i hrvatsko HDZ-ovo vodstvo nije počinilo nikakva zlodjela ili pogreške u vođenju politike za vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba te da je Mesićevo lažno svjedočenje (vođeno osobnim animozitetima) pridonijelo tome da se donese osuđujuća presuda za hercegovačko vodstvo, Franju Tuđmana i Gojka Šuška. Napadi s krajnje desnice išli su istom linijom, no još žešćom retorikom, uz ponavljanje optužbi o izdaji i lažnom svjedočenju. Željko Glasnović, zastupnik desničarske stranke Neovisni za Hrvatsku je tako, gostujući u emisiji još jednog proklamiranog radikalnog desničara Velimira Bujanca snažno napao izjave Mesića i samog Mesića osobno, kao i neke ostale intelektualce, poput profesora Dejana Jovića. Oštar je bio i Zvonimir Hodak, koji je od 1996. do 1998. godine bio prvi odvjetnik kasnije osuđenog generala HVO-a Tihomira Blaškića.

- Glasnović: „Mesić je prekršio zakletvu, treba mu se suditi za veleizdaju. Žrtve osuđenih obvezuju nas da se borimo za funkcionalnu i pravnu hrvatsku državu koja će biti oslobođena strane agenture koja svakodnevno radi protiv nje. Mi smo suočeni s totalnom medijskom blokadom, vidjeli ste spisak svjedoka protiv naših ljudi, tko je to objavio – nitko! Pogledajte naša dva bivša predsjednika, zatim nevladine udruge, cijelog

tog trojanskog konja, te jugo-nacionaliste koji igraju dvostruku ulogu. Oni su apologeti i prvo žele legitimizirati najveću kriminalnu organizaciju u Europi zapadno od Urala, a to je Komunistička partija Jugoslavije, a drugo je da žele kriminalizirati sve hrvatsko! Pogledajte samo savjetnika bivšeg predsjednika Josipovića Dejana Jovića, koji je rekao da je najveći problem Hrvatske mit Domovinskog rata! Poručio bih mu da se vrati u Oxford i da tamo proučava auto-erotsku asfiksiju s pervertitima u Engleskoj“ (Bujica, 2017).

- Hodak: „Sklepana je floskula o zajedničkom zločinačkom pothvatu, u njega su utrpali koga su htjeli, a Hrvati, koji su stvarni gubitnici rata u BiH, sada ispadaju krivci. Onoga trenutka kada je dr. Franjo Tuđman po savjetima Mate Granića ukinuo Herceg-Bosnu, Hrvatska je izgubila rat, Muslimani su zadržali svoje, Srbi 49 posto, a Hrvati su ostali kao mala enklava koja je sve manja i manja. Presuda jednostavno nema smisla, a haaški suci nisu suci, to su profesori na pravnim fakultetima koji su sud prvi puta vidjeli tek kada su došli u Haag“ (Bujica, 2017).

Ovakvi istupi primjeri su najradikalnijeg gledišta na ulogu hrvatskih vlasti i Franje Tuđmana u ratu Hrvata i Bošnjaka te predstavljaju potpuni izostanak samokritike i suočavanja s negativnim aspektima prošlosti hrvatske politike, kao i ignoranciju prema povijesnim činjenicama te zaključcima međunarodnog suda. I iako bi netko mogao pripisati navedene izjave marginama političkog spektra, znakovito je kako se hrvatsko društvo podijelilo i po ovom pitanju, i dok su za Slobodana Praljka masovno paljene svijeće na glavnom zagrebačkom trgu, ankete na vodećim portalima (Index, Jutarnji list, Večernji list) pokazivale su iznimnu podijeljenost prema presudi u Haagu, a većina ih nije podržavala odavanje počasti osuđenom pokojnom generalu (Index.hr, 2017). Hrvatska javnost u tom trenutku većinom nije dijelila radikalne i diskriminirajuće stavove prema neistomišljenicima kao Šeks i Glasnović, ali treba reći kako i njihovih podržavatelja nije nedostajalo. U nastavku se prikazuju reakcije političkih aktera na presudu.

- Gordan Jandroković (HDZ): „Sve danas izrečeno ne odgovara povijesnoj istini. To je potpuno negiranje onoga što je Hrvatska učinila za BiH - zbrinjavanje desetaka tisuća Muslimana izbjeglica, suradnja vojski protiv srpskog agresora. Odbacujem takav način

tumačenja povijesti, to ne doprinosi pomirenju među narodima jer jedino istina može doprinijeti pomirenju“ (Jutarnji list, 2017).

- Orsat Miljenić (SDP): „Individualna krivnja se treba utvrditi i tko god je nešto napravio, počinio neki zločin, treba za to odgovarati. Mi kao društvo na to trebamo gledati tako da ni počinitelj ni žrtva nemaju nacionalnost, tko je napravio ratni zločin treba odgovarati. Nije postojao i ne vidim dokaz za postojanje udruženog zločinačkog pothvata“ (Jutarnji list, 2017).
- Ante Šprlje (MOST, tadašnji ministar pravosuđa): „Poznajući gospodina moral i karakter Praljka i ono što sam saznao u razgovorima s njim tijekom posjeta Haagu znao sam da će on, ako bude osuđen, vrlo negativno reagirati, no, nitko nije mogao očekivati ovakvu reakciju. Nije točno da je ovom presudom Hrvatska proglašena da je agresor“ (Jutarnji list, 2017).
- Miro Bulj (MOST): „General Praljak je hrvatski vojnik i branio je hrvatski narod i Hrvatsku i BiH. Da nije bilo hrvatskog vojnika imali bi još jednu Srebrenicu, a to je bihaćka enklava. Ovo je zaista teško što se događa Hrvatima u BiH gdje se optužuje i hrvatska država za zločinački pothvat. Ja nikad ne mogu prihvatiti kao čovjek koji je bio u BiH da su hrvatski vojnik i hrvatska država sudjelovali u zločinačkom pothvatu, osim u borbi protiv velikosrpske agresije koja je uzrokovana direktno iz Srbije“ (Jutarnji list, 2017).
- Vesna Pusić (GLAS): „Smatram da ovim presudama nije osuđen hrvatski narod nego da su osuđeni nositelji te politike koji se nalaze u Haagu. Čini mi se da od 90-ih znamo da je ta politika bila loša, da je bila pogrešna i ovo je epilog“ (Jutarnji list, 2017).
- Mirjana Oklobdžija (Documenta – centar za suočavanje s prošlošću): „Erupcija emocija utopila se u fenomenu kratkog pamćenja. Ne govori se ni o žrtvama, ako nisu “naše”, a i te se zaboravljaju. O “tuđim” žrtvama brinu malobrojni. Prošlost je sigurno smještena negdje daleko odakle će se pojaviti nekom drugom prilikom, vjerojatno još uvijek reducirana na nacionalne mitove. Nije jasno do kada zaborav može trajati, ali je izvjesno da će se istinom, činjenicama, pravdom i pomirenjem nastaviti baviti samo malobrojni, oni koji vjeruju da je suočavanje s prošlošću preduvjet za čišću, ako već ne izvjesniju budućnost“ (Documenta, 2018).

Vidljivo je iz navedenih izjava kako većina hrvatskih političkih aktera nije prihvatila ocjenu i presudu haškog suda o udruženom zločinačkom pothvatu, tek je nekoliko progresivnijih političara, komentatora te civilnih udruga prihvatilo činjenice i osudilo pogreške hrvatske politike ratnog razdoblja, dok se sama presuda šestorci mahom svrstavala u područje individualne odgovornosti i krivnje.

Slična, iako manje napeta, ali i dalje vatrena rasprava o ulozi hrvatskih vlasti u hrvatsko-bošnjačkom sukobu vodila se u Hrvatskom saboru u jesen i zimu 2020./2021. kada se donosio zakon o osnivanju novog vojnog sveučilišta, a koje se kasnije nazvalo po prvom hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu. Raspravu je otvorila zastupnica Radničke fronte Katarina Peović koja je potegla pitanje problematike naziva sveučilišta po osobi koja je osuđena za udruženi zločinački pothvat, a potom je uslijedio vatromet replika i uvreda od strane HDZ-ovih zastupnika i desnih stranaka.

- Peović: „Činjenica je da je Tuđman bio dio udruženog zločinačkog pothvata. Nisam rekla svoje mišljenje o karakteru Franje Tuđmana, već sam uputila na činjenicu da je bivši Međunarodni sud za Jugoslaviju, s kojim Hrvatska po zakonu mora surađivati, utvrdio da je on sudjelovao u udruženom zločinačkom pothvatu. Jeste li upoznati s presudom Haškog suda Prlić i drugi, i smatrate li da je taj Sud relevantna institucija?“ (Jutarnji list, 2020).
- Branko Bačić (HDZ): „Nećemo dozvoliti da pojedini zastupnici svoje frustracije i žal što je stvorena hrvatska država izražavaju tako da klevetama i lažima govore o utemeljitelju moderne i suverene Hrvatske. Tuđman je jedan od najvećih hrvatskih sinova, a HDZ neće dozvoliti da se na njega klevetama i lažima nabacuju oni koji su ideološki i svjetonazorski nasljednici SKJ, kojima i danas petokraka znači više nego povijesni hrvatski grb“ (Jutarnji list, 2020).
- Željko Reiner (HDZ): „Sramotno je i besprizorno u Saboru tvrditi da je Tuđman zločinac, bez njegova bi vodstva došlo u pitanje kako bi RH danas izgledala i bi li oni koji danas o njemu tako govore uopće sjedili u sabornici ili bi bili negdje u Užicama“ (Jutarnji list, 2020).

Neki zastupnici desnijih stranaka uzvratili su i s uvredama prema Peović, prozivajući ju za „ljubljenje zvijezde petokrake“, nazivajući ju „komunisticom“, a pojedinci su izjavu proglašavali najskandaloznijom izjavom u povijesti Hrvatskog sabora (Jutarnji list, 2020).

Bio je to pokazatelj još jednog primjera „svetinja u koje se ne smije dirati“, kao što su branitelji, Domovinski rat ili Franjo Tuđman, a kada se govori o recentnoj hrvatskoj prošlosti te što se događa ukoliko se te i takve „svetinje“ dovode u pitanje ili ako ih se spominje u negativnom kontekstu. Problem je to svojevrsne tabuizacije određenih pitanja i problema u Hrvatskoj, a koji se tiču suočavanja s prošlošću, kao i nametanje pamćenja i komemoriranja isključivo vlastitih žrtava. Primjer je toga i nedavno uvođenje novog državnog praznika 18. studenog, dana pada Vukovara kao Dana sjećanja čime se gotovo obvezuje građane da taj datum obilježavaju te se istovremeno bilo kakva druga događanja u tom vremenu nastoje otkazati, odgoditi (npr. koncert Rade Šerbedžije) ili ih se ocjenjuje neprimjerenima (N1, 2021).

U drugom dijelu ovog poglavlja poteže se problem Herceg-Bosne i odnosa prema toj tematici u današnjem kontekstu. Kao što je već naglašeno u povijesnom okviru, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, kasnije Hrvatska republika Herceg-Bosna bila je međunarodno nepriznata paradržava, koja je prestala postojati u kolovozu 1996. godine integracijom u Federaciju Bosne i Hercegovine. Ipak, spominjanje i svojevrsno žaljenje za Herceg-Bosnom nije zanemarivo u hrvatskom javnom prostoru i najčešće se spominje u kontekstu eventualnog novog trećeg entiteta u Bosni i Hercegovini, kao i u kontekstu borbe za hrvatske nacionalne interese i hrvatski narod u razdoblju rata u Bosni i Hercegovini.

Herceg-Bosna dio je i hrvatske popularne kulture na neki način te se često njome referira na cjelokupan hrvatski narodni pokret u Bosni i Hercegovini, a to se pak pravda i postojanjem Hercegbosanske županije u Federaciji BiH te korištenjem simbola nekadašnje Herceg-Bosne, iako je Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine donio zakon o neustavnosti spomenutih simbola (Ustavni sud FBiH, 1998).

Upravo je s popularnom kulturom možda najbolje započeti priču o Herceg-Bosni, a ona se jasno personificira u popularnoj pjesmi „Lijepa li si“, kontroverznog pjevača Marka Perkovića Thompsona. Spomenuta pjesma se često koristi u svečanim domoljubnim prigodama poput obljetnice Oluje, ali i na sportskim događajima kao što su utakmice nogometne reprezentacije, a njezin sadržaj, iako propitkivan u određenim krugovima (npr. Inicijativa mladih za ljudska prava), najčešće se ne dovodi u pitanje (Danas.hr, 2016). Pjesma u svom tekstu sadrži stih

„Herceg-Bosno, srce ponosno“, a ono što je problematičnije, u spotu za samu pjesmu Thompson odaje počast Mati Bobanu na njegovu grobu, čovjeka osuđenog za sudjelovanje u zločinačkom pothvatu. Neki su analitičari i političari, mahom s lijevog spektra zaključili kako je pjesma „Lijepa li si“ neprimjerena zbog insinuiranja pretenzija prema susjednoj državi, no vodeći hrvatski političari u tome nisu vidjeli problem (Index.hr, 2019). Čak se i Zlatko Dalić, izbornik hrvatske nogometne reprezentacije, inače Livnjak rodnom obrušio na one koji su isticali upitnu moralnost pjevanja te pjesme.

- Kolinda Grabar Kitarović: „Neke Thompsonove pjesme su mi izuzetno drage i omiljene. Slušam i volim neke njegove pjesme i držim da su one dobre za nacionalno zajedništvo. Stojim kraj toga. Kada je riječ o pjesmi 'Lijepa li si', apsolutno odbijam da bilo tko nju karakterizira kao nacionalističku pjesmu koja je uperena protiv bilo koga. Ona govori o krajevima koji su nastanjeni Hrvatima, koji se diče svojim zavičajima. I to je pjesma koja apsolutno nikoga ne može uvrijediti. Kad prevedete neke himne nekih država, neću ih sad spominjati, one su puno agresivnije i puno više bi se mogle okarakterizirati kao pretenzija prema tuđim krajevima. Međutim, pjesma 'Lijepa li si' to apsolutno nije“ (Index.hr, 2019).
- Zlatko Dalić: „To je pjesma koja govori o domoljublju, ljubavi i zajedništvu i nema je pravo nitko uzeti. Onaj kome se to ne sviđa, tko to ne sluša, neka zatvori prozor i gleda Big Brother“ (tportal.hr, 2018).

Ovdje je na još jednom primjeru vidljivo kako se neke stvari u hrvatskom društvu gotovo pa ne smiju preispitivati, ukoliko ne želite osjetiti javni linč prozivanja za antihrvatske stavove, vrijeđanje nacionalnih simbola, „jugonostalgije“, pa čak i izdaju, kao što je to primjerice često doživljavala zastupnica Radničke fronte Katarina Peović (Hrvatski fokus, 2020). Posljednjih nekoliko godina u taj je paket upala i hrvatska nogometna reprezentacija zajedno sa svojom neslužbenom himnom „Lijepa li si“.

No, vraćajući se na ozbiljna društveno-politička pitanja, u pitanju odnosa prema nasljeđu Herceg-Bosne i ulozi hrvatskih vlasti u njezinom funkcioniranju, problemi se stvaraju u svojevrsnom prihvaćanju bivših dužnosnika i aktera te zagovornika Herceg-Bosne u hrvatskom javnom prostoru. Najpoznatiji je primjer vjerojatno Dragan Čović, predsjednik HDZ BiH i jedan od onih čije se ime nerijetko u međunarodnoj zajednici spominje u istoj rečenici s Miloradom Dodikom, kao rušitelje jedinstvene Bosne i Hercegovine.

- Čović: „Da nije bilo Herceg Bosne doživjeli bismo sudbinu Vukovara i ne bi bilo ni Hrvata u BiH. Zato smo je i utemeljili prije 25 godina“ (Večernji list, 2016).

Dragan Čović nekoliko je puta ponovio prijetnje o osnivanju trećeg entiteta ukoliko prava Hrvata u Federaciji BiH ne budu poštovana, podržava postojanje Republike Srpske, dok sve istovremeno uživa veliku podršku i aktualne hrvatske Vlade na čelu s Andrejom Plenkovićem, koja s druge strane ističe kako Hrvatska podržava jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu te njezin put prema euroatlantskim organizacijama. (Faktor.ba, 2022).

- Gordan Grlić Radman (ministar vanjskih poslova RH): „HDZ BiH je "stožerna stranka" koja podržava očuvanje ravnopravnosti i konstitutivnosti Hrvata u BiH, približavanje Hrvatske i BiH, ali i ostvarenje kandidacijskog statusa BiH u Europskoj uniji“ (Faktor.ba, 2022).

Za objašnjavanje uloge Čovića treba napomenuti i kako mu je 2018. godine Sveučilište u Zagrebu dodijelilo i počasni doktorat, za kako su naveli „doprinos jačanju bilateralnih odnosa između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, očuvanje hrvatskoga identiteta, promicanje demokratskih vrijednosti i afirmaciju hrvatske obrazovne, znanstvene i kulturne baštine u Europi i svijetu“. (unizg.hr, 2018)

- Čović: „Nikakva granica ne može odvojiti hrvatsko biće i jedan narod u dvije domovine“ (Herceg-Bosna.com, 2020).

Gotovo unisono podržavanje političara čije su politike u postdaytonskoj Bosni i Hercegovini u najmanju ruku upitne, a čiji je pogled na ulogu Franje Tuđmana i Herceg-Bosne naročito pozitivan, zasigurno predstavlja kontradikciju i dvoličnost u odnosu hrvatske politike danas prema razdoblju hrvatsko-bošnjačkog sukoba, dok se istovremeno kune u približavanje Bosne i Hercegovine Europskoj uniji. Takva politika nailazi na kritike u dijelu hrvatskog društva, pa je tako portal Telegram u uredničkom komentaru zaključio kako „Hrvatska samo forsira etničke podjele i ubija svaku ideju građanske opcije u BiH te kako ovakav kaos nije viđen od vremena vladavine Franje Tuđmana“ (Telegram, 2022). Povjesničar Tvrтко Jakovina bio je nešto blaži i sistematičniji u svojoj ocjeni. „Moguće je da predsjednik Zoran Milanović pregovara s Miloradom Dodikom, jer drugog sugovornika u Republici Srpskoj nema, on je tamo priznati i na vlasti i tako je već godinama. Isto je s Draganom Čovićem, koji je jedan od brojnih, često međusobno posvađanih Hrvata, ali nema puno drugih. Hrvatski problem je i njegovo vodstvo,

ali vodstvo je globalni problem. HDZ Hrvatske ima uvijek istu politiku, a to je da slijedi politiku HDZ-a BiH, bez obzira koliko je to efikasno i dobro. Hrvatski političari često ostaju usamljeni u Europi i ne mogu nametati svoju volju, objasniti što je hrvatski interes u BiH. Tako je već godinama, bez da se pristup stvarno mijenja, bez da se shvati da možda nešto s takvim pristupom nije dokraja dobro“ (Jakovina, 2022: 13).

Drugi je primjer slučaj Ivice Lučića, danas povjesničara u Hrvatskom institutu za povijest, a nekad jednog od najvažnijih ljudi obavještajne službe Herceg-Bosne. Bio je čelnik sigurnosno-obavještajne službe Hrvatskog vijeća obrane (HVO) i to u vrijeme najžešćih sukoba između Hrvata i Bošnjaka (Index.hr, 2021). Danas, profesor Lučić je uz svoj prosvjetni rad, istovremeno član vladajuće stranke HDZ-a te član programskog vijeća HRT-a, javnog medijskog servisa. Vrlo je čest gost i sugovornik u vodećim hrvatskim medijima te redoviti sudionik rasprava o odnosima između Hrvatske i BiH, pogotovo u pitanjima uzroka sukoba Hrvata i Bošnjaka u ranim 90-ima. Očekivano, njegovi stavovi o istom na liniji su s onim već spomenutih Ante Nazora, Željka Glasnovića i cijelog političkog spektra prema desnici. U jesen 2018. razvila se tako polemika između Ivice Lučića i novinara Borisa Dežulovića u kojoj su jasno vidljive linije podjele u hrvatskom društvu prema pitanju Herceg-Bosne i problemu uloge hrvatskih vlasti u hrvatsko-bošnjačkom sukobu.

- Lučić: „Istina grubo opovrgava Bakira Izetbegovića kako bošnjačko-muslimanska Armija BiH nije činila sustavne zločine, nego se tu i tamo dogodio neki incident. Hrvatsko-muslimanski sukobi nisu započeli u Hercegovini, nego u središnjoj Bosni, uvijek tamo gdje su Muslimani/Bošnjaci bili većina i osjećali se jačima. Zločin koji su počinili pripadnici HVO-a u borbama za Ahmiće poznati su javnosti i kažnjeni su, kao i većina drugih. Zločini koje su počinili pripadnici Armije BiH i dobrovoljačkih islamističkih postrojbi u Dusini, Orlišću, Žitačama, Trusini, Orahovici, Šušnju, Maljinama, Uzdolu, Doljanima, Bugojnu, Jablanici i na mnogim drugim mjestima, nisu toliko poznati i uglavnom nisu kažnjeni. Posebno težak zločin počinjen je u Grabovici, gdje su pripadnici Armije BiH 9. rujna 1993. izvan borbenih djelovanja, u dubini svoga teritorija poubijali 33 stanovnika tog malog hrvatskog sela. Ostaci njih 19 ni danas nisu pronađeni. Sukob je u Mostar i jugoistočnu Hercegovinu došao iz Bosne preko Konjica i Jablanice gdje je muslimanska vojska prije sukoba u Mostaru, od 25. ožujka do 9. svibnja 1993. ubila desetke hrvatskih civila. Preko 2200 Hrvata bilo je zatvoreno u tamošnjim logorima (samo u muzeju u Jablanici 891 među kojima i oko 60 djece), a više od 10.000 ih je protjerano prema Mostaru. To je jedan od uzroka širenja rata na

Hercegovinu i treba biti posebno neosjetljiv i pokvaren pa sve to ignorirati i nazvati incidentom. Naročito kada znamo da je Alija Izetbegović beskrupulozno prevario hrvatske dužnosnike početkom 1992. u dogovorima oko referenduma, neovisnosti BiH i hrvatskih nacionalnih prava u njoj“ (Jutarnji list, 2018).

- Lučić: „Sličnih izjava ima na stotine pa bi se lako moglo pomisliti kako one zapravo i nisu odraz stvarnosti, već prije nemoći i frustracije. Međutim, nakon općenitih i pomalo uvijenih prijeteci procjena političara uslijedile su i puno konkretnije prijetnje i pozivi bivših ratnih zapovjednika bošnjačko-muslimanske Armije BiH. Nekadašnji zapovjednik Vrhovnog štaba Armije BiH Sefer Halilović više puta je otvoreno prijetio ratom i Hrvatima i Srbima. Od njegovih su se izjava u rujnu 2016. ograđivale čak i neke bošnjačke boračke organizacije. Bivši zapovjednik Petog korpusa Armije BiH Atif Dudaković održao je u siječnju prošle godine u Luksemburgu tribinu na kojoj je pozvao mlade Bošnjake da se naoružaju. Rekao je da su Bošnjaci olako napustili služenje vojnog roka te zatražio da svaki Bošnjak sa 17 godina mora sebi kupiti vojnu odoru, čizme, vreću za spavanje i ruksak“ (Jutarnji list, 2018).
- Dežulović: „Tri hiljade šest stotina i pedeset velikih žutih kugli projurilo je Ivi Lučiću pred očima otkako nije u hrvatskim obavještajnim službama, još toliko prošlo ih je od onoga herojskog doba kad je kao perspektivni kadar komunističke policije pristupio Tuđmanovim udbašima i SIS-avcima, pa koncem 1991. na sjednici u Tomislav-Gradu oduševljeno digao ruku za, citiram, "potvrđivanje volje cjelokupnog hrvatskog naroda Herceg-Bosne, izražene u povijesnoj odluci o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosne kao pravne podloge za ulazak tih teritorija u sastav Republike Hrvatske" (Lupiga.com, 2018).
- Dežulović: „Povjesničar prof. dr. Ivo Lučić, baš kao i mentor mu, povjesničar dr. Franjo Tuđman, ne bavi se pitanjima iz prošlosti. To "nije pitanje". Sukob s Bošnjacima nije se mogao izbjeći, njega je - kako prof. dr. Lučić tvrdi u svom znanstvenom radu "Karadordevo: politički mit ili dogovor?" - izazvao ni manje ni više nego Senad Avdić tekstom "Noćas spaljujemo iluzije: Bosna između dva fašizma", člankom kojeg je po pedantnom povjesničaru Lučiću objavio Informativni list Vojničkog kluba Trećeg bataljona Prve mostarske brigade Armije BiH, i koji je, citiram, "značio otvorenu objavu

rata HVO-u". Noćas spaljujemo arhive, prošlost nije pitanje, gledamo u budućnost. Nije se rat devedesetih mogao izbjeći, to je sada jasno, jer nacisti nisu uspjeli pripojiti Herceg-Bosnu Tuđmanovom Reichu, ali sada su pametniji za jedno historijsko iskustvo, isto iskustvo za koje je Milorad Dodik pametniji od Radovana Karadžića. Zna dobro prof. dr. Ivo Lučić šta se dešava“ (Lupiga.com, 2018).

U ovoj polemici, iako prepunoj sarkazma i karikiranja od strane Dežulovića, vidljivo je ponovno negiranje činjenica o ulozi Hrvatske u hrvatsko-bošnjačkom sukobu od strane Lučića i naglašavanje zločina počinjenih s bošnjačke strane, dok se ideja Herceg-Bosne opetovano spominje kao isključivo pozitivna ideja, koja po njemu nije prouzročila ni rasplamsala sukob između Hrvata i Bošnjaka, a još manje dovela do ratnih zločina počinjenih u njezino ime. Dežulović pak naglašava katastrofalnu politiku prema BiH tog vremena i nastojanja da se Herceg-Bosna pripoji Hrvatskoj, te se zgraža kako ljudi koji su imali vodeće ili sporedne uloge u tim operacijama i danas formiraju javno mnijenje.

Valja dopuniti kako bošnjačka strana naravno ima dijametralno suprotan stav, ali također robuje određenim mitovima, izjednačava Srbiju i Hrvatsku kao agresore, a Herceg-Bosnu ocjenjuje simbolom i dijelom zločinačkog pothvata. Željko Komšić, trenutno hrvatski član predsjedništva BiH, zaključio je kako je Herceg-Bosni presuđeno u Haagu, a Šefik Džaferović dodao je „kako je Herceg Bosna 'putokaz u provaliju, putokaz u katastrofu'. Vidjeli smo gdje je vodio putokaz 1992., 1993. godine ... To nije nikakav putokaz, to je jedna teška stranputica, koja je izrodila udruženi zločinački pothvat, koji je osudio Haaški tribunal“ (Tportal, 2019).

U svemu navedenom tokom ovog poglavlja jasna je relativizacija i normalizacija uloge hrvatskih vlasti u hrvatsko-bošnjačkom sukobu i to u smislu poopćavanja tog sukoba s Domovinskom ratom, a za koji je poznato da je u hrvatskom društvu u pravilu predmet izuzet od preispitivanja te je isključivo prikazan u kontekstu borbe za hrvatsku samostalnost. Postojanje HZ i HR Herceg-Bosne po takvom je gledištu bila pravedni izraz hrvatske samobitnosti i obrane hrvatskog naroda u BiH, a ne secesionistička politika s ciljem pripajanja matici Hrvatskoj, dok se sama Herceg-Bosna u hrvatskom *mainstream* prostoru uglavnom ne gleda kao nešto negativno ili problematično, već kao izraz patriotizma, iako postoje oponirajući glasovi. Najčešći je zapravo, kao i u pitanju uzroka sukoba, zavjet šutnje.

4.3. Odnos prema počinjenim ratnim zločinima i ratnim zločincima, trauma počinitelja

U ovom poglavlju istražit će se diskurs vezan uz suočavanje s počinjenim zločinima na hrvatskoj strani u hrvatsko-bošnjačkom sukobu te reakcije na procese protiv generala i službenika Hrvatskog vijeća obrane, kao i dužnosnika Herceg-Bosne te na koncu vodeće ljude hrvatske vlasti tog vremena, prije svih Franje Tuđmana i Gojka Šuška.

Jedan od najvažnijih trenutaka u suočavanju s prošlošću hrvatsko-bošnjačkog sukoba u 21. stoljeću dogodio se u travnju 2010. godine, kada je tadašnji hrvatski predsjednik Ivo Josipović (SDP) posjetio Ahmiće te se poklonio žrtvama te iskazao žaljenje zbog počinjenih zločina i pružio ruku pomirenja žrtvama i Bošnjacima. To je izazvalo velike reakcije i dok su na bošnjačkoj strani iznimno pozitivno primili tu poruku, u hrvatskoj je javnosti Josipović bio izložen kritikama i napadima uglavnom od strane desnih stranaka, ali čak i od onih liberalnijih te ponajviše braniteljskih udruga. Josipović je kasnije tvrdio kako to nije bila isprika već izraz žaljenja.

- Josipović: „Prošlost ne smijemo zaboraviti, ali moramo živjeti, raditi i napredovati. Veliko mi je ohrabrenje da su danas ovdje s nama bili vjerski vođe, da su ovdje bili istaknuti političari oba naroda. Bez obzira na stranačku pripadnost, svi smo se ovdje ujedinili u jednoj ljudskoj želji da se oda počast žrtvama, da se sjetimo žrtava i da kažemo nikada više. Ovdje su narodi jako puno propatili i zaslužuju bolju budućnost“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Jadranka Kosor (tadašnja premijerka, HDZ): „Hrvatska nikada nije vodila agresorski, nego obrambeni rat. To su jednostavno povijesne činjenice, koje stoje i u Deklaraciji o domovinskom ratu. Nju je usvojila još bivša Račanova Vlada, u njoj stoji da je Domovinski rat bio pravedan, obrambeni i oslobodilački i sve nas obvezuje. Hrvatska je vodila obrambeni i oslobodilački rat i nije posezala ni za čijim teritorijem. Žaljenje za žrtvama izražavamo, no zaboravlja se da je Hrvatska zbrinula stotine tisuća prognanika iz BiH, ne pitajući ih za etničku pripadnost“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Frano Matušić (HDZ): „Radi se o apsolutno neprihvatljivoj izjavi predsjednika Josipovića. Svi bismo morali respektirati saborsku Deklaraciju o Domovinskom ratu iz koje se jasno vidi da Hrvatska nije bila agresor u BiH. Tu Deklaraciju je tada podržala saborska većina, a i stranka kojoj je nekad pripadao predsjednik Josipović“ (Slobodna Dalmacija, 2010).

- Dragutin Lesar (Hrvatski laburisti): „Josipovićeva izjava neće promijeniti povijest niti unaprijediti budućnost. Pitam se do kada ćemo se svi svima ispričavati? Zar nije toga bilo previše?“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Ante Kotromanović (SDP): „Kada govorimo o Hrvatskoj vojsci, kao pripadnik HV-a i kao časnik koji je bio na prostoru BiH temeljem dva sporazuma Tuđman - Izetbegović, tvrdim kako mi nismo napravili nikakve zločine i s te strane se nemamo što ispričavati“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Boro Grubišić (HDSSB): „Josipovićevo mišljenje može štetiti Hrvatskoj te imati ozbiljne posljedice, od proglašenja Hrvatske kao agresora pa do potraživanja ratne štete od strane BiH. Uvjeren sam da se u ovom slučaju Josipović trebao prije konzultirati s Vladom i Saborom“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Slavica Hruškar (NDH, Nezavisni dragovoljci Hrvatske): „Isprika predsjednika Republike ujedno znači priznanje da je Hrvatska u BiH bila agresor. Predsjednik Josipović bi trebao, gdje god ide, pričati o stradanju hrvatskog naroda i uvijek se prvo sjetiti Vukovara, Ovčare ili Škabrnje“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Zoran Milanović (SDP): „Pozdravljam taj državnički čin, on je hrabar i odlučan, to je odlika kvalitetnih lidera. Taj čin nije bez rizika u smislu da će biti komentiran ovako ili onako, ali to je trebalo napraviti. Uvjeren sam da ova isprika nije temelj za nekakvu tužbu za odštetu. Da je za takvo nešto bilo volje, raspoloženja ili zle namjere, to bi se davno dogodilo. Ovo je misija dobre volje, i to obostrane“ (Slobodna Dalmacija, 2010).
- Milorad Pupovac (SDSS): „Predsjednik je održao odličan govor koji može biti primjer za ono što je potrebno učiniti nakon ratova koji su vođeni na prostoru bivše Jugoslavije. Griješe svi koji tvrde da je isprika optužnica. Isprika umjesto optužnice uvodi filozofiju pomirenja“ (Slobodna Dalmacija, 2010).

Iz svih citiranih izjava vidljivo je da Josipović za svoj čin i govor povodom bio prilično usamljen te nije imao previše podržavatelja i istomišljenika u hrvatskom političkom prostoru. Dapače, čak su i neki političari s lijevog političkog spektra, pa i članovi iste stranke, poput Dragutina Lesara i Ante Kotromanovića izrazili svoje neslaganje s potezom predsjednika

Josipovića. Njegov čin podržali su bivši stranački šef Zoran Milanović, čelnik srpske manjine u Hrvatskoj Milorad Pupovac te poneki dijelovi lijevo liberalne scene u Hrvatskoj.

Također, nastavlja se guranje diskusije u kojoj Hrvatska kao država ne može biti kriva za počinjene zločine, odnosno ponavlja se stara „mantra“ o individualnoj krivnji i „žaljenju za svim žrtvama“. One se također kod nekih izjava i diferenciraju pa tako neki na iskaze o počinjenim zločinima s hrvatske strane automatski prebacuju priču na zločine počinjene sa suprotne strane, a mogu se čuti i tvrdnje o negiranju i nepostojanju samih zločina.

A iako je potez Josipovića u to vrijeme bio poprilično benignan te nije ni konkretno i poimence potezao priču o odgovornosti hrvatskih vlasti, već je istaknuo „pogreške koje su dovele do zločina“, već je samo na taj čin reakcija bila iznimno oštra i osuđujuća (Slobodna Dalmacija, 2010).

Ipak, bio je to gotovo epohalni trenutak u odnosima između dvije države te jedan od prvih značajnih činova priznanja za kardinalne greške počinjene u ime hrvatske države. U tom je trenutku to bio veliki iskorak za hrvatsko suočavanje s negativnom ulogom u hrvatsko-bošnjačkom sukobu.

U prosincu 2017. godine pravomoćna presuda „hercegovačkoj šestorci“ i suicid generala Slobodana Praljka u haškoj sudnici potresli su hrvatsku javnost. Haški sud zaključio je među ostalim kako su Franjo Tuđman i Gojko Šušak bili na čelu udruženog zločinačkog pothvata, a suicid Praljka još je više potaknuo rasprave o hrvatskim zločinima u sukobu, o čemu se raspravljalo u proteklim poglavljima. Bio je to i trenutak svojevrsnog suočavanja s odgovornošću za počinjenje zločina u ime Hrvatske, što godinama nije bilo dijelom hrvatskog javnog prostora, još od suđenja Gotovini i Markaču. Dojam i intenzitet emocija nije bio ni blizu vremenu tog suđenja, no hrvatsko se društvo tada nakon dosta vremena trebalo zapitati o posljedicama počinjenja zločina u vlastito ime i s traumama koje to breme nosi.

- Andrej Plenković (premijer, HDZ): „Prije svega u svoje i ime Vlade RH želim izraziti sućut obitelji Slobodana Praljka. Njegov čin najviše govori o dubokoj moralnoj nepravdi prema šestorici Hrvata iz BiH i hrvatskom narodu. Vlada izražava sućut svim žrtvama svih zločina koji su počinjeni u ratu u BiH. Izražavamo nezadovoljstvo i žaljenje zbog današnje presude“ (tportal.hr, 2017).
- Plenković: „S tim u vezi želim još jednom podsjetiti na pomoć i potporu Hrvatske Bosni i Hercegovini kada je bila izložena agresiji Srbije. Želim podsjetiti da su potpisani

sporazumi u Washingtonu te u Splitu, kojima je Hrvatska vojska legalno djelovala u BiH i spriječila ponavljanje genocida kakav se dogodio u Srebrenici“ (tportal.hr, 2017).

- Plenković: „Prvi predsjednik Franjo Tuđman najzaslužniji je zbog svoje državničke mudrosti za to da danas imamo Hrvatsku. Njegova državnička politika prema BiH bila je uvijek takva da susjedna država održi teritorijalni integritet. Povijesna istina će pokazati da je Hrvatska bila uvijek ona koja je stajala uz BiH i koja je podržavala Bosnu i Hercegovinu“ (tportal.hr, 2017).
- Ante Kotromanović: „Tuđman i Šušak imali su prečeg posla od organiziranja logora u BiH. Ako je netko napravio ratni zločin, treba ga procesuirati. Ali žestoko se protivim toj tezi da je Zagreb u tom trenutku dirigirao postrojbama baš u tom kontekstu. Mislim da je tu haški sud potpuno pristran“ (tportal.hr, 2017).

Reakcije službenog Zagreba bile su izrazito nenaklonjene presudi te su odbacivale optužbe na račun predsjednika Tuđmana i vodstva, kao i na presudu Praljku i ostalima, koristeći i Praljkov suicid kao dokaz za „nepravdu osude“. Spominje se opet i izjednačavanje svih žrtava u Bosni i Hercegovini što pak nije slučaj kada se u Hrvatskoj spominju žrtve Oluje i općenito žrtve nehrvatske nacionalnosti u Domovinskom ratu, gdje se u hrvatskom društvu svako spominjanje tih žrtava ušutkuje te se pojavljuje narativ u kojem to predstavlja izjednačavanje agresora i žrtve. Ističu se i iznimno pozitivne uloge predsjednika Tuđmana te negiranje teritorijalnih pretenzija prema BiH za vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba. Uz to, vidljivo je konstantno spominjanje hrvatskog primanja bošnjačkih izbjeglica koje se pak navodi kao alibi kako Hrvatska nije vodila agresivni rat prema Bošnjacima.

Najmučniji slučaj u ovom poglavlju vjerojatno je onaj Darija Kordića, osuđenog ratnog zločinca koji je nakon odsluženja kazne zbog odgovornosti za pokolj u Ahmićima rehabilitiran i prihvaćen u određenim dijelovima hrvatskog društva, posebice dijelova Katoličke crkve. To je i neka vrsta paradoksa, ako uzmemo u obzir ponašanje hrvatske Katoličke crkve za vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba, koje se na čelu s kardinalom Franjom Kuharićem nije libilo kritizirati politiku tadašnjih hrvatskih vlasti. U tim istupima danas prednjači kontroverzni sisački biskup Vlado Košić, ali nije on jedini u tom trenutku pozitivno govorio o Dariju Kordiću.

- Košić: „Kordić je moj prijatelj i moralna je veličina, a smatram ga velikim zato što nije pristao svaliti krivnju na Franju Tuđmana i Gojka Šuška u zamjenu za smanjenje vlastite zatvorske kazne“ (Večernji list, 2014).
- Lovro Kušćević (tadašnji potpredsjednik Vlade i ministar): „U pravu postoji institut koji kaže da je, nakon proteka kazne, što je čovjek odslužio, nitko ga nema pravo prozivati zbog toga. Kordić je dao svoj doprinos u ratu, a očito je i pogriješio. To što je pogriješio, to je i odslužio“ (Jutarnji list, 2019).
- Blaženka Divjak (tadašnja ministrica prosvjete): „Kazna je odslužena, međutim, pri tome ipak trebaju uzeti u obzir da se poruka šalje ne samo onime što se govori, nego i cijelim sklopom nečijega životnoga puta, i da tu treba biti oprezan u takvim situacijama“ (Jutarnji list, 2019).

S druge strane, bio je nemali broj onih koji su oštro osudili svojevrsnu rehabilitaciju Darija Kordića te su njegovo prihvaćanje u dijelu društva ocijenili potpuno neprihvatljivim i pogubnim.

- fra Mario Katušić: „Najgore je što se sve negativnosti, laži, progonstva neistomišljenika čine mirne savjesti. Strašna je činjenica da drugome nanosimo zlo, a da se uopće ne kajemo. Strašna je činjenica kada govorimo javno da bismo sve do sada ponovili, svo zlo koje smo učinili, opet bi ga uradili. Ne govore to neki drugi, ne govore s onog drugog svijeta, iz drugog naroda, nego mi vjernici. Mi koji se svaki dan Bogu molimo, mi koji smo stalno u crkvi, znamo se vraćati na svoja zla, na svoje neistine, svoje laži“ (stav.ba, 2023).
- Ante Tomić (kolumnist Jutarnjeg lista): „Naši svećenici iznenađuju osebujnim tumačenjem svoga kršćanskog poslanja, jednako kao što i hadezeovci iznenađuju tumačenjem svoga hrvatstva, svakodnevno se sve strašnije razotkrivajući kao nepravedni, bezdušni, pohlepni, netrpeljivi, prevrtljivi, ulizice, lažljivci i šovinisti. I kraj svega toga, čini se kako oni iskreno vjeruju da je ono što govore i čine savršeno nedužno, ispravno i bogougodno, da su zaista dobre osobe, pozvane savjetovati seljake kakav život trebaju voditi. Pogledajte samo oholost s kojom nastupaju, od Križanca u Reki, preko onoga u Vodicama koji je stavio krvave lutke fetusa u raspelo do onoga koji je

doveo Darija Kordića studentskoj omladini. Oni nemaju nikakve sumnje da bi Isus Krist napravio sve isto kao oni i da je potreba, bez razmišljanja, rafalima i bombama ubio još sto muslimana u Ahmićima“ (Jutarnji list, 2019).

- Marina Škrabalo (GONG): „Biskupi Katoličke crkva u Hrvata, čak dvadeset godina nakon što su Crkvu na mirotvorstvo pozvali Ivan Pavao II i kardinal Kuharić, svojom podrškom Kordiću i Košiću, dokazuju da im nasušno treba katehetska poduka iz mirotvorstva ali i brzi tečaj za ljudska prava i demokratsko građanstvo kako bi prestali miješati domoljublje s nacionalizmom, a ratne zločine s herojstvom“ (Documenta, 2014).

Iako je nepobitna činjenica kako je Dario Kordić odslužio svoju kaznu, pitanje djelomične rehabilitacije ratnog zločinca te njegovo glorificiranje od strane onih koji navodno propagiraju duhovnost i ljubav prema bližnjem zasigurno je moralno upitno, a još je gore predstavljati tu osobu kao uzor studentima. U hrvatskom je društvu (pa i unutar Crkve) prisutna kritična masa koja je navedene poteze oštro osudila i drži ih neprihvatljivima, a tu je važno istaknuti ulogu civilnog sektora, poput GONG-a, Documente, Instituta za mlade, umjetnika itd., no same takve pojave u javnom prostoru razlog su za zabrinutost.

U ovom je dijelu važno spomenuti pitanje traume počinitelja kao koncepta koji objašnjava kako trauma ne pogađa samo žrtve zločina, već i njihove počinitelje kao i one u čije ime su ti zločini počinjeni (Mohammed, 2015: 1189). Giesen (2004: 148) tvrdi kako traume i neprijateljstva može prekinuti tek generacija koja je odvojena od traumatičnog iskustva, odnosno nije preživjela ili upijala traumatične događaje. Tu je i pitanje obrambenih mehanizama (prvenstveno tabuizacije) koji se javljaju u odnosu na počinjene ratne zločine i samu prirodu hrvatsko-bošnjačkog sukoba. Već je jasno kako je u hrvatskom društvu prisutna sakralizacija Domovinskog rata i nemogućnost propitkivanja određenih tabua, kao i djelomična relativizacija Drugog svjetskog rata u kojem se često izjednačava uloga NDH i antifašističkog pokreta, a u radikalnijim krugovima i isticanje NDH u pozitivnom okviru.

U ovom slučaju neke se prakse ponavljaju, pa je tako trauma počinitelja još teža iz perspektive društva koje je događaje iz ratnih 90-ih zacementiralo kao isključivo pravedne, legitimne te kao temelj hrvatske državnosti. Narativ *agresor vs. žrtva* je još jedan dio te prakse koja sprječava da se uopće raspravlja o zločinima počinjenim u hrvatsko ime. Upravo iz tog polazišta, svaka

kritika tog stajališta doživljava se kao napad na nacionalne vrednote i mitove koji su postali svetinja.

„Postoje neki pokušaji propitivanja kulturne traume u području umjetnosti i civilnog društva, ali su ograničenog doseg i utjecaja, posebice zato što mainstream mediji i vladajuća stranka promoviraju relativizaciju i reviziju prošlosti, kompatibilnu s aktualnom konstrukcijom kulturnih trauma“ (Blanuša: 193).

Propitkivanjem uloge hrvatskih vlasti u ovom sukobu, počinjenim ratnim zločinima i haškom presudom za zločinački pothvat ruše se mitovi o pravednom ratu i legitimnim vojnim akcijama, ruše se mitovi i počinju otvarati tabui koji su prije bili nedodirljivi (predsjednik Tuđman, Domovinski rat, vanjski neprijatelji), a upravo ovdje bi se mogli pronaći razlozi za tolikim odbijanjem suočavanja s istim. Hrvatsko društvo nije sposobno u određenom kontekstu odvojiti Domovinski rat od hrvatsko-bošnjačkog sukoba, nije sposobno odvojiti pozitivne strane svojih lidera i svojih vođa od onih negativnih te najčešće na problematične događaje gleda na binaran i isključiv način, ne prihvaćajući argumente koji ne idu uz ruku s njihovim čvrstim uvjerenjima, ma koliko ona bila pogrešna i činjenično netočna.

Oni ne shvaćaju kako čin priznanja i suočavanja sa zločinima počinjenima u naše ime nije znak slabosti, pokoravanja ili sramoćenja vlastite nacije, već upravo suprotno. „Rituali priznanja krivnje nisu uznemirujuća dužnost političke retorike u postutopijskim demokracijama. Naprotiv, oni pružaju jedini način dobivanja priznanja nacionalnog identiteta bez povratka umjetnih primordijalnosti i upitnih utopija“ (Giesen, 2004: 153).

4.4. O budućnosti postdaytonske Bosne i Hercegovine

Kada se raspravlja o budućnosti Bosne i Hercegovine i hrvatske uloge u kreiranju iste, breme naslijeđeno iz hrvatsko-bošnjačkog sukoba neporecivo opterećuje pozitivan put tih diskusija. Nerijetko se u brojnim raspravama u kojima Hrvati i Bošnjaci danas ne mogu pronaći kompromis spominju međusobne optužbe za događaje iz ratnih vremena koje pak te rasprave odvođe u slijepu ulicu.

S hrvatske strane tu se najčešće spominje pitanje položaja Hrvata u Federaciji BiH te povremeno šuškanje o trećem entitetu. Pozicija premijera Plenkovića i njegove Vlade povremeno je konfuzna te se čini kako cijelo vrijeme balansira između onoga što nominalno želi čuti Bruxelles, dok istovremeno ne može raskrstiti sa svojom političko-povijesnom ulogom u, kako tvrde, zaštiti hrvatskog naroda u BiH.

- Plenković: „Hrvatska je u teškim vremenima velikosrpske agresije Bosni i Hercegovini bila glavni saveznik u obrani i partner u zbrinjavanju stotina tisuća izbjeglica. Hrvatska vojska je s Armijom BiH prekinula srpsku opsadu Bihaća i time spriječila ponavljanje genocida iz Srebrenice, oslobodila velik dio teritorija BiH, čime je zaustavila rat, preokrenula ravnotežu snaga te omogućila potpisivanje Daytonskog sporazuma. Bili smo i među prvim državama koje su priznale BiH, a sudjelovanjem i glasovanjem na referendumu u ožujku 1992. Hrvati su zajedno s Bošnjacima stvorili temelje za proglašenje neovisnosti. HVO je bio sastavnica Oružanih snaga tadašnje Republike BiH. Žalim zbog nevinih žrtava i svih zločina počinjenih na području Bosne i Hercegovine, kao i zbog hrvatsko-bošnjačkog sukoba, kod kojeg postoji odgovornost objiju strana“ (Vlada RH, 2017).
- Plenković: „Hrvatska ostaje najsnažniji partner BiH, zahvaljujem se visokom predstavniku Christianu Schmidtu na intervenciji u Ustav FBiH i Izborni zakon koje su se pokazale korisnima i za zaštitu interesa hrvatskog naroda, kao i za funkcionalnost BiH“ (Večernji list, 2022).
- Plenković: „Tuđman se snažno zalagao za obranu prava hrvatskog naroda u BiH, a Hrvatska će i danas nastaviti štiti interese hrvatskog naroda“ (Posušje.com, 2021).

S druge strane, možda je i zanimljivije pratiti retoriku aktualnog predsjednika Republike Zorana Milanovića koji je poprilično promijenio svoje stajalište u odnosu na razdoblje koje smo obradili u prvom poglavlju ili pak namjerno odlučuje izostavljati određene stavke iz prošlih govora te ubacuje nove, često vrlo oštre rečenice.

- Milanović: „Hrvatima probleme radi bošnjačka elita, a ne Srbi. BiH je poremećaj koji traje već 25 godina. Da nije na hrvatskoj granici, ma briga me. Još 'ko za vruga, tamo živi pola milijuna Hrvata. Tiče nas se“ (Dnevnik.ba, 2022).

- Milanović: „Bosna i Hercegovina je trapavo, traljavo, nesposobno vođena kolonija na kojoj se izivljava šaćica trećerazrednih birokrata koji mogu izmišljati nova kaznena djela, ali kad trebaju napraviti jednu potpuno banalnu stvar kao što je zaštititi hrvatski narod u Bosni i Hercegovini i spriječiti tu devijaciju da netko treći može birati tvog predstavnika, onda mu se udaje kćer ili mu se teli krava, onda baš nema vremena“ (Aljazeera, 2023).
- Milanović: „,,Dokle god je moguće da netko Hrvatima bira predstavnika, to se zove prijevara, to je trenutno na dijelu. Međunarodna zajednica ne radi ništa, a Hrvatska kao cjelina, kao totalitet vanjske politike, ne radi dovoljno“ (24sata, 2022).
- Milanović: „Hrvatska vojska je oslobodila BiH, onu u kojoj danas Hrvatima na lopovski način oduzimaju prava. Preko prijete ratom u BiH. Prijete ratom. Džaferović, koji je bio mudžahedinska hostesa 93., čovjek je bio u odboru za doček mudžahedina u sigurnosno-bezbednosne jedinice u Zenici, sad prijete on i njegov šef ratom, dronovima. To je za mene veća tema od svega. Pokušavaju tamo zatući hrvatski narod“ (Index.hr, 2022).
- Milanović: „Ako se ‘dayton’ bude dirao, iz toga može izaći samo zlo. Bosna i Hercegovina kako je ja vidim, a Republika Srpska je dio BiH – to je zapad i to je Europska unija. NATO, reći ću odmah – ako se dogovorite jer utjerivati silom u NATO je protivno interesima NATO-a. Ako nisu svi za NATO, pričekajte. Gospodin Komšić nije predstavnik Hrvata. Hrvati bi trebali imati svog predstavnika“ (Hina.hr, 2022).
- Milanović: „Najava trećeg entiteta u BiH je ekstremna, ali morat ću je podržati ukoliko se ne nađe drugog rješenje“ (N1, 2022).

Iako se o povijesnim točnostima Milanovićevih izjava može raspravljati, ton, nastup i retorika zasigurno ne pripomažu poboljšanju međususedskih odnosa te zapravo konstantno proizvode stanje napetosti i neprijateljstva. Milanović je bio optuživan za pretjeranu prijateljsku suradnju s Miloradom Dodikom, kao i za ignoriranje Željka Komšića za kojeg se hrvatska politička scena u većini opredjeljuje kao nelegitimnog predstavnika Hrvata u BiH. „Željko Komšić je Frankenstein kojeg je izmislio Izetbegović“, izjavila je Željana Zovko, hrvatska zastupnica u Europskom parlamentu iz redova HDZ-a, dok je SDP-ov Tonino Picula Komšića nazvao „političkom anomalijom sustava koja se ponavlja iz izbornog ciklusa u izborni ciklus“ (N1,

2022). Milanovićeva pozicija prema Daytonu je čvrsta i smatra ga temeljem Bosne i Hercegovine koji ne treba dirati. Treći entitet Milanović u suštini ne podržava, iako „razumije Hrvate u BiH koji u tome vide zadnje rješenje“ (N1.hr, 2022).

Rasprave o rekonstruiranju Daytonu i eventualnom trećem entitetu nisu toliko česte, no postoje i najčešće dolaze s desnih političkih krugova što smo mogli vidjeti u prošlim poglavljima. No, upitno je koliko bi to uistinu pomoglo Hrvatima u BiH, a još manje Bosni i Hercegovini u cjelini. Stoga neki zagovaraju i samo ukidanje Daytonu te novo „miješanje karata“ ili pak pošteniju reorganizaciju unutar postojećeg daytonskog okvira.

- Stjepan Mesić: „Otvoreno separatističke težnje i osporavanje samoga smisla postojanja Bosne i Hercegovine što je postalo osnovni motiv svih istupanja i djelovanja Milorada Dodika ne bi bili mogući bez aktivne podrške Republike Srbije, kao ni bez podrške što je Republika Hrvatska daje vodstvu HDZ-a BiH. Čemu, kao destabilizirajuće faktore, treba dodati podršku Ruske Federacije Republici Srpskoj i Republici Srbiji, ali i politiku Zapada koji, doduše, izriče sankcije Miloradu Dodiku, ali je potpuno suglasan s Rusijom da se Daytonski sporazum ne može i ne smije mijenjati“ (Dnevnik.hr, 2022).
- Mesić: „Zaklinjanje u Dayton nije ništa drugo nego osporavanje unaprijed svakog pokušaja da se promijeni ‘daytonski sustav’, sam po sebi nakaradan i u stvarnosti neprovediv (osim što je osigurao prekid otvorenih sukoba). Daytonskim sporazumom uspostavljena Bosna i Hercegovina od samoga je početka, dakle, bila osuđena na neuspjeh, na to da bude nefunkcionalna i da, promovirajući načelo ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda zapravo otme osnovna ljudska prava građanima – pojedincima i uspostavi neravnopravnost među njima, čak i tako da one koji se ne deklariraju pripadnicima jednoga od triju konstitutivnih naroda liši nekih od njihovih osnovnih prava (Dnevnik.hr, 2022).
- Tvrtko Jakovina: „Ako bi se i stvorio treći entitet, mene zanima na koji način će to pomoći životu bilo koga u Bosni i Hercegovini. U isto vrijeme, ne mislim da je postojanje Republike Srpske kao rezultat onoga što se dešavalo sa Miloševićem tokom 90-ih, pomoglo BiH. Također, ne mislim da bi majorizacija dominantnog naroda mogla donijeti bilo kakvu sreću ikome. Mislim da se rješenje mora tražiti na drugačijim osnovama. Svi političari u BiH su imali više od 20 godina da dovedu stanje u nekakav

red. Dobili su ogromne novce za to i imali su pozornost međunarodne zajednice. Međutim, to nisu ostvarili“ (Slobodna Evropa, 2017).

- Boris Pavelić (novinar): „Dakako, za budućnost BiH i njezine ljude, bošnjački nacionalizam štetan je ništa manje nego srpski i hrvatski. Ta tvrdnja nipošto ne umanjuje neprijepornu činjenicu da su Bošnjaci bili najveće žrtve rata u BiH. Ali, to što su Bošnjaci bili najveće žrtve, ne opravdava pokušaje nekih njihovih političara da majorizacijske političke matrice primijene u BiH. Govorim to s punom sviješću da i sam pojam “najvećih žrtava” donosi mnoge nejasnoće, koje se ne mogu razjasniti u kratkoj formi novinskog intervjua. No povijesna je činjenica da su Vojska RS od 1992. do 1995, a HVO 1993, ratovali zato da protjeraju Bošnjake s područja koja su htjeli, ili uspjeli, osvojiti, kao i da je u ratu u BiH poginulo najviše Bošnjaka. Ipak, još jednom, te povijesne činjenice ne čine manje štetnim bošnjački nacionalizam, naročito danas, četvrt stoljeća nakon što je rat zaustavljen“ (Al Jazeera, 2020).

Vidljivo je da postoje različiti pogledi na budućnost postdaytonske Bosne i Hercegovine, no jasno je kako je budućnost čini se u Daytonu te da unutar tog konteksta se može raspravljati o onome što je realno da se dogodi i eventualno popravi u budućnosti. Ono što je važno istaći jest da u ovom trenutku nisu vidljivi neki radikalniji stavovi prema reorganizaciji i budućem uređenju BiH.

4.5. Odgovori na istraživačka pitanja

U ovom se poglavlju dakle analiziralo suočavanje s prošlošću hrvatskog društva u odnosu na hrvatsko-bošnjački sukob, kroz četiri navedena poglavlja. Problematizirali su se tako pogledi na prirodu uzroka hrvatsko-bošnjačkog sukoba u kojem su vidljivi dominantni stavovi o podijeljenoj krivnji ili isključivoj krivnji bošnjačke strane. U pitanju uloge hrvatskih vlasti i Herceg-Bosne ističe se poglavito nekritično viđenje situacije te poopćavanje sukoba s Domovinskim ratom kojeg se pak prometnulo u svetinju i nešto što se ne smije polemizirati u negativnom kontekstu. Pitanje odnosa prema ratnim zločincima pokazalo je također problem suočavanja, kao i prisutnu traumu počinitelja. U posljednjem poglavlju o budućnosti BiH prisutno je zaoštavanje retorike, no ono zasad ipak ne prelazi određene granice te ne preispituje cjelovitost BiH, za razliku od nekih drugih aktera u regiji.

- 1) Je li se diskurs oko hrvatsko-bošnjačkog sukoba i odnosa prema Bosni i Hercegovini po tom pitanju ublažio ili zaoštrio od završetka rata do danas?

Iako odgovor na ovo pitanje nije nužno jednoznačan, po svemu istraženom može se zaključiti kako je diskurs u ovom trenutku, nakon izmjena razdoblja zaoštavanja (prve optužnice za ratne zločine, 2006.-2009., 2015.- danas) i ublažavanja (Josipovićev mandat, Hrvatska prije ulaska u EU) definitivno u fazi zaoštavanja. Konstantne političke krize i zamrzavanje institucija u proteklom su desetljeću doveli do neprestanih tenzija, što je bilo posebno prisutno u predizbornim godinama u Hrvatskoj koje su obilježili nacionalistički ispadi, a koji su pak imali utjecaj na politiku Hrvatske prema susjedima i na odnos prema ratnim godinama. Geopolitički potresi, destabilizacija BiH od strane velikih sila (Turska i Rusija) i regionalnih igrača preko svojih pomagača u bošnjačkim nacionalističkim krugovima te u Republici Srpskoj koja konstantno prijete pripojenjem Srbiji također su imali negativan utjecaj na međudržavne odnose (Gugić, 2022: 19). No, jasno je kako su unutardržavne polemike i mimoilaženja usađeni u odnose između Hrvata i Bošnjaka, a koji se vuku od razdoblja hrvatsko-bošnjačkog sukoba i politika vođenih u to vrijeme. I hrvatska i bošnjačka strana često podilaze vlastitim mitovima i vrlo teško priznaju svoje krivice i pogreške iz ratnog razdoblja, a hrvatska strana u tom pitanju ima poseban problem zbog toga što u zahtjevima za bolji položaj Hrvata u BiH polazi od pristupa koji je sličan onomu iz 90-ih godina, a koji se sastoji od agresivnog stajališta i isticanja isključivo pozitivnih narativa o hrvatskim zaslugama u oslobađanju BiH, sprječavanju genocida kod Bihaća i slično. Također, primjetno je i podržavanje ljudi koji su imali negativnu ulogu u tim godinama, za što su neki od njih i pravomoćno osuđeni. Izjednačavanje svih žrtava koje stvara kontekst u kojem nitko nije nevin, individualiziranje krivnje kao alat za pranje od službene odgovornosti te pripisivanje grešaka neodgovornim pojedincima, a u nekim slučajevima i negiranje zločina predstavljaju ogroman uteg izgradnji kvalitetnijih odnosa.

- 2) Koliko se u hrvatskoj javnosti mogu čuti kritike i pogledi na negativnu ulogu hrvatskih vlasti u tom sukobu?

Iz istraživanja se može uvidjeti kako u hrvatskoj javnosti postoji kritična masa (civilni sektor, progresivne struje...) koja upozorava na negativnu ulogu hrvatskih vlasti, na nečasne namjere i počinjene zločine, no manje-više svi koji se odluče na takav javni istup izloženi su žestokim kritikama, a ponekad i uvredama te javnom linču. Spomenuto je to upravo u kontekstu određenih „svetinja“ koje se ne smije preispitivati, a koje se od 1990-ih godina nameću kao

temeljne istine hrvatskog identiteta i patriotizma. Spominje to i profesor Blanuša (2017:175) u svom članku o „zabranjenim političkim pitanjima u Hrvatskoj, a koje se velikim dijelom odnose na pitanje „digniteta Domovinskog rata“, gdje je prisutno nacionalističko nametanje kako svi moraju poštovati vrijednosti koje su u samim temeljima hrvatske države – to su Domovinski rat, branitelji, poginuli te politička doktrina dr. Franje Tuđmana i Gojka Šuška. Dio je to i šire priče o suočavanju s prošlošću i negativnim stranama, a koje se u Hrvatskoj miču stravično sporom razinom, dok se vlastite grijehe vrlo teško ističe, a još teže s njima suočava. Dapače, u nekim desnijim krugovima vidljivo je i blatantno falsificiranje povijesti, kojeg nije pošteđeno ni nasljeđe hrvatsko-bošnjačkog sukoba. S druge strane, može se reći kako je pozitivna stvar što se o ovoj tematici ipak razgovara (iako postoji tabuizacija te prijetnja osudama onima koji o toj temi progovore), u hrvatskom se javnom prostoru negativna uloga hrvatskih vlasti ne prešućuje (iako bi neki voljeli da je tako te se trude to ostvariti) te je posebno naglašena kada se raspravlja o međunarodnom ugledu Hrvatske koji je bio iznimno narušen tijekom hrvatsko-bošnjačkog sukoba, a opterećuje ga i danas. U odnosu prema ratnim zločinima prisutna je trauma počinitelja i tabuizacija pitanja koja i u ostalim povijesnim okolnostima (Drugi svjetski rat, poraće) opterećuju hrvatsko društvo. Spominjanje nametnutih svetinja i tabua poput Domovinskog rata i Franje Tuđmana u negativnom kontekstu donose osude onima koji se usude preispitivati navedeno, a to je problem s kojim se hrvatsko društvo čini se najteže nosi.

- 3) Ima li danas u hrvatskom *mainstream* prostoru poziva na reviziju položaja Hrvata u BiH, na način sličan onima u 90-im godinama?

Ako se referiramo isključivo na presudu haškog suda koje je zaključilo kako je cilj udruženog zločinačkog pothvata pridruživanje dijelova BiH „Velikoj Hrvatskoj“, onda zasigurno možemo ustvrditi kako takvi zahtjevi ne postoje. No, problematično je što neki bivši dužnosnici Hercegovine i ljudi bliski hrvatskim vlastima koje su donosile katastrofalne odluke za vrijeme rata između Hrvata i Bošnjaka, danas djelomično sudjeluju u kreiranju politike i savjetuju vodeće hrvatske političare. Među njima se ističu već spomenuti Ivica Lučić, Dragan Čović i drugi. Optužbe za suradnju s vlastima bosanskih Srba na način sličan onome u 90-ima zasigurno ne idu tome u prilog.

U posljednjem je poglavlju spomenuto kako postoje različiti pogledi na budućnost postdaytonske Bosne i Hercegovine te kako se većina slaže kako je Dayton politička činjenica

koju će biti teško, ako ne i nemoguće promijeniti bez širokog konsenzusa međunarodne zajednice, no to ne znači kako je isti sporazum najsretnije rješenje za budućnost ove zemlje i dobrobit hrvatskog naroda u njoj. Pitanje trećeg entiteta spominje se, no često kao posljednja solucija ili kao politička prijetnja, a ne stvarna namjera, tako da možemo zaključiti kako se u tom pogledu Hrvatska unaprijedila od rata naovamo. Treba naglasiti kako hrvatska službena politika iznimno rijetko spominje taj treći entitet te je on više zastupljen u retorici hrvatskih predstavnika u BiH koji su ipak izravno pogođeni situacijom na terenu te isto koriste kao politički pritisak. Suglasje oko približavanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji jedan je od dokaza toga.

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je istražiti kako se hrvatsko društvo u cjelini odnosi prema pitanju i problemu hrvatsko-bošnjačkog sukoba te njihovim posljedicama do danas. To se istraživalo putem analize diskursa, kroz podjelu na četiri tematska poglavlja i tri istraživačka pitanja koja su trebala dati odgovor na postavljeni istraživački problem.

Kroz te odgovore možemo zaključiti kako je tema hrvatsko-bošnjačkog sukoba u našem društvu i dalje svojevrstni tabu. Iako će se povremeno o tome pričati, najčešće u vrijeme tužnih obljetnica ili zaoštavanja hrvatsko-bošnjačkih odnosa, hrvatska službena politika voli izbjegavati temu te ju najčešće potežu oporbeni političari, novinari, kolumnisti ili pak nevladine udruge i udruge civilnog društva koje se bave tom i sličnom tematikom.

Hrvatsko društvo već duže vrijeme ima problem sa suočavanjem s negativnim stranama svoje prošlosti, a hrvatsko-bošnjački sukob tome nije iznimka. Valja naglasiti kako on ne zauzima i ne izaziva toliku pažnju u usporedbi s primjerice raspravama o nasljeđu NDH i antifašističke borbe ili pak pitanja Oluje i samog Domovinskog rata na hrvatskom području. Samim time hrvatsko-bošnjački sukob je ipak nešto što se događalo na teritoriju druge države te time ne izaziva jednak interes, što naravno ne znači da se o njemu ne treba raspravljati, dapače, ovo istraživanje je potvrdilo upravo suprotno.

Kao što je i zaključio profesor Jakovina, polemike o sukobu javljaju se spontano i posljedica su nefunkcionalne BiH. „To je tema koja eruptira svako malo u pojedinom segmentu. Bosna i Hercegovina je otvoreno pitanje i sve dok je nefunkcionalna dotle možete očekivati žestoke debate“ (Slobodna Evropa, 2017).

Ono što je svakako zabrinjavajuće jest da je diskurs u posljednjem desetljeću dosta zaoštren, a kada se spomene negativna uloga hrvatskih vlasti u sukobu, pogotovo uloga predsjednika Tuđmana, atmosfera diskusije se usijava do neviđenih razmjera i uvreda. Ta nemogućnost civilizirane rasprave i suočavanja s negativnim aspektima vlastite politike veliki je uteg i problem u građenju kvalitetnije budućnosti i suradnje, samim time i poboljšanja položaja Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Pozitivan aspekt priče je zasigurno u tome što danas ne možete čuti zahtjeve o redefiniranju položaja u Hrvata u BiH na način sličan onome u 90-ima (iako se i tada nastojalo skrivati stvarne namjere) te se manje-više svi politički akteri slažu u tome da put do boljeg statusa Hrvata ide kroz okvir Daytonskog sporazuma. Upitno je pak koliko je to u najboljoj vjeri poboljšanja hrvatskog položaja, a koliko u partikularnim stranačkim interesima i stvaranju atmosfere konflikta u kojoj neki aspiriraju djelovati.

Na koncu, cjelokupno suočavanje s hrvatskom ulogom u hrvatsko-bošnjačkom sukobu možemo ocijeniti vrlo problematičnom. Problemi ostaju, a ljuštore nepostojanja samokritike, poniznosti i preispitivanja i dalje su čvrste. U takvom ozračju, svaki pomak u pozitivnom smjeru vrijedi pozdraviti.

6. POPIS LITERATURE

Akademski izvori:

- Arlović, Mato (2017) . Hrvatska zajednica Herceg-Bosna. Zagreb: Novi informator.
- Bilandžić, Dušan (2006) Povijest izbliza : Memoarski zapisi 1945.-2005. Zagreb: Prometej.
- Blanuša, Nebojša (2017) Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia. *Politička misao* Vol. 54 No. 1-2, 170-196
- Coukley, John (2013) Pathways from Ethnic Conflict: Institutional Redesign in Divided Societies. Routledge
- Fairclough, Norman (1992). Discourse and Text: Linguistic Intertextual Analysis within Discourse Analysis. *Discourse and Society* 3(2): 193–217.
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (Vol. 2, pp. 258-284). London: Sage
- Giesen, Bernhard (2004) The Trauma of Perpetrators (112-155) u Jeffrey, Alexander i dr. (2004) *Cultural Trauma and Collective Identity*. University of California Press
- Goldstein, Ivo (2008) Hrvatska 1918. -2008. Zagreb: Europapress holding, Novi liber.
- Goldstein, Ivo (2011) *POVIJEST HRVATSKE: 1945 - 2011.*, 3. svezak. Split: Slobodna dalmacija.
- Goldstein, Ivo (2019) *Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća*. Zagreb: Profil knjiga.
- Goldstein, Ivo (2021) *HRVATSKA 1990.-2020. – Godine velikih nada i gorkih razočaranja*. Zagreb: Profil knjiga
- Gugić, Frano (2022) *Vanjska politika Ruske Federacije prema Zapadnom Balkanu*. Fakultet političkih znanosti Zagreb
- Jakovina, Tvrtko (2022) Što Hrvatska želi u Bosni i Hercegovini i kakva BiH treba Hrvatskoj? Fcjp.ba Sarajevo, 1-15
- Jović, Dejan (2022) *Hrvatsko - bosanskohercegovački odnosi*. Fcjp.ba Sarajevo, 1-18
- Kasapović, Mirjana (2020) *Bosna i Hercegovina 1990.-2020. : rat, država i demokracija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Machin, David i Mayr, Andrea (2012) *How to Do Critical Discourse Analysis*. Sage Publications Ltd
- Marijan, Davor (2004) *Expert Opinion: On the War Connections of Croatia and Bosnia and Herzegovina (1991 – 1995)*. God. 36., br. 2., 249.-289.
- Marijan, Davor (2016) *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Marijan, Davor (2018) Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. Zagreb: Hrvatski institut za povijest

Mohamed, Saira (2015) Of Monsters and Men: Perpetrator Trauma and Mass Atrocity. University of California: Berkeley.

Nazor, Ante (2020) Zločini Armije Republike Bosne i Hercegovine nad Hrvatima središnje Bosne i sjeverne Hercegovine : svjedočanstva. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Mrežne stranice:

24sata (2022) <https://www.24sata.hr/news/milanovic-o-stanju-u-bih-shvatio-sam-da-su-prevaranti-i-da-im-se-ne-moze-vjerovati-863909> Pristupljeno 14. kolovoza 2023.

Al jazeera.com (2022) <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2022/4/10/prijatelj-koji-tek-ima-doci> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Al jazeera.com (2020) <https://balkans.aljazeera.net teme/2020/5/23/pavelic-bosnjacki-nacionalizam-je-stetan-za-bih-koliko-i-srpski-i-hrvatski> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Al jazeera.com (2023) <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/8/12/milanovic-nazvao-bih-trapavom-traljvom-nesposobno-vodjenom-kolonijom>

Bild.ba (2021) <https://bild.ba/zasto-je-gnjusno-kad-hdz-krivi-milanovica-da-je-provociranjem-bosnjaka-pomogao-komsicu> Pristupljeno 14. lipnja 2023.

Dnevnik.hr (2023) <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/stjepan-mesic-sastavio-i-potpisao-apel-za-spas-bosne-i-hercegovine---696429.html> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Documenta.hr (2014) <https://documenta.hr/novosti/biskupima-hitno-treba-poduka-iz-mirotvorstva-platforma-112/> Pristupljeno 14. kolovoza 2023.

Documenta.hr (2018) <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/PRESUDA-Prlic-i-dr.-Mirjana-Oklobdzija-FINALL.pdf> Pristupljeno 29. kolovoza 2023.

Faktor.ba (2022) <https://faktor.ba/vijest/covic-iz-zagreba-da-nije-bilo-hdz-a-hrvatske-i-plenkovica-tesko-da-bi-bili-ponosni-na-nase-izborne-rezultate/180233> Pristupljeno 14. lipnja 2023.

Fenix.com (2022) <https://fenix-magazin.de/milanovic-komsic-nije-predstavnik-hrvata-hrvati-bi-treballi-imati-svog-predstavnika/> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Historiografija. Ba (2017) <https://historiografija.ba/article.php?id=1454> Pristupljeno 15. lipnja 2023.

Istraživačko dokumentacioni centar (2023) <http://www.mnemos.ba/ba/home/index> Pristupljeno 15. lipnja 2023.

Posušje.com (2021) <https://www.posusje.info/plenkovic-tudman-se-snazno-zalagao-za-obranu-prava-hrvatskog-naroda-u-bih/> Pristupljeno 28. kolovoza 2023.

Herceg-Bosna.com (2020) <https://www.herceg-bosna.com/covic-nikakva-granica-ne-moze-odvojiti-hrvatsko-bice-i-jedan-narod-u-dvije-domovine/> Pristupljeno 28. kolovoza 2023

N1.com (2022) <https://n1info.rs/region/milanovic-najava-treceg-entiteta-u-bih-je-ekstremna-ali-moracu-da-je-podrzim/> Pristupljeno 28. kolovoza 2023

Telegram.hr (2022) <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/katastrofalna-hrvatska-politika-prema-bih-ovakav-kaos-nije-vladao-jos-od-franje-tudmana/>

Hrvatski fokus (2020) <https://www.hrvatski-fokus.hr/2020/09/26752/>

Trial International (2016) <https://web.archive.org/web/20171201030816/https://trialinternational.org/latest-post/slobodan-praljak/>

ICTY.com (2013) <https://www.icty.org/en/sid/11324>

Slobodna.hr (2010) <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/josipovic-se-poklonio-zrtvama-ahmica-i-krizanceva-sela-95750> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Slobodna.hr (2010) <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/kosor-pozvat-cu-ga-na-razgovor-hrvatska-nije-bila-agresor-u-bih-josipovic-nisam-se-ispricao-95808> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Stav.ba (2018) <https://stav.ba/vijest/dok-hdz-i-covic-sute-zlocinca-kordica-mladi-fratar-u-busovaci-prozvao-pred-hiljadama-vjernika/17828> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Vlada.hr (2006) <https://vlada.gov.hr/vijesti/vlada-pisma-haskom-tribunalu-za-uključenje-hrvatske-kao-prijatelja-suda/5692> Pristupljeno 13. lipnja 2023. Pristupljeno 28. kolovoza 2023

Danas.hr (2016) <https://danas.hr/arhiva/udruge-trazile-od-hns-a-da-povuce-thompsonovu-pjesmu-s-eura-suker-dok-sam-ja-na-celu-hns-a-svirat-ce-lijepa-li-si-c3de8974-b9ee-11ec-881c-0242ac130014> Pristupljeno 28. kolovoza 2023

Dnevnik. hr (2021) <https://www.dnevnik.ba/vijesti/milanovic-hrvatima-probleme-radi-bosnjacka-elita-a-ne-srbi-bih-je-poremecaj-koji-traje-vec-25-godina-2628995> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Index.hr (2021) <https://www.index.hr/vijesti/clanak/milanovic-u-bih-prijete-ratom-to-je-veca-tema-od-svega/2383718.aspx> Pristupljeno 15. lipnja 2023.

Index.hr (2019) <https://www.index.hr/vijesti/clanak/tudjmanov-hercegovački-spijun-postao-savjetnik-ministra-obrane/2307118.aspx> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Index.hr (2018) <https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-cemu-je-razlika-izmedju-hercegbosno-srce-ponosno-i-talijanske-istre/2063562.aspx> Pristupljeno 14. lipnja 2023.

Index.hr (2017) <https://www.index.hr/vijesti/clanak/vecina-citatelja-indexa-protivi-se-paljenju-svijeca-za-praljka/1011235.aspx> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2018) <https://www.jutarnji.hr/globus/za-globus-pise-ivo-lucic-tko-sprema-askere-za-novi-rat-u-bosni-i-hercegovini-7038592> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2017) <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/ante-tomic-gdje-je-sotona-u-zemlji-u-kojoj-dario-kordic-mlade-poucava-vjeri-8697617> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2007) <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/kako-je-izmisljen-sukob-hrvatske-i-bih-3846363>, Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2017) <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/stizu-prve-reakcije-nakon-strasnih-dogadaja-u-haagu-bivsa-ministrice-nikad-nisam-vidjela-takvo-nesto-ali-ovo-me-od-generalapraljka-uopce-ne-cudi-6794568> Pristupljeno 28. kolovoza 2023.

Jutarnji.hr (2013) <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/mesic-sigurno-nije-veleizdajnik-2830922> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2018) <https://www.jutarnji.hr/globus/zasto-vatreni-zagovornici-herceg-bosne-sute-o-tragediji-vareskih-hrvata-8031365>

Jutarnji.hr (2020) <https://www.jutarnji.hr/video/news/jedna-izjava-katarine-peovic-otudmanu-izazvala-buru-reakcija-u-saboru-kako-vas-nije-sramota-15020929> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2017) <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/najvazniji-dijelovi-mesiceva-svjedocenja-u-haagu-3375194> Pristupljeno 13. lipnja 2023

Jutarnji.hr (2017) <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/izetbegovic-ostro-odgovorio-miroslavu-tudmanu-on-kaze-da-je-mudzahedine-u-bih-doveo-alija-ali-je-upravo-obratno-svi-su-dosli-kroz-rh-6505465>

Jutarnji.hr (2018) <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hdz-ov-ministar-kusevic-o-dariju-kordicu-nitko-ga-nema-pravo-prozivati-8691476> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Jutarnji. hr (2021) <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/katarina-peovic-pitanjem-otudmanu-izazvala-niz-reakcija-hdz-ovci-ostri-to-je-neprihvatljivo-15060085> Pristupljeno 12. lipnja 2023.

Jutarnji.hr (2006) <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/mesic-ako-me-pozovu-bit-cu-svjedok-na-sudenju-gotovini-3375992>

Lupiga.com (2018) <https://www.lupiga.com/vijesti/kako-je-senad-avdic-objavio-rat-hrvatima-by-boris-dezulovic> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Narodne novine (2000) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html

N1.hr (2022) <https://n1info.hr/regija/hrvatski-eurozastupnici-zeljko-komsic-je-anomalija-frankenstein/> Pristupljeno 14. kolovoza 2023.

Novi.hr (2017) https://www.novilist.hr/novosti/hrvatska/seks-za-novi-list-dorh-bi-treba-ozmotriti-mesicevo-svjedocenje-u-haagu-praljka-smrt-ide-njemu-na-dusu/?meta_refresh=true Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Slobodnaevropa.org (2017) <https://www.slobodnaevropa.org/a/28705892.html> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Slobodnaevropa.org (2017) <https://www.slobodnaevropa.org/a/tvrtko-jakovina-intervju/28711484.html> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Struna (2023) <http://struna.ihjj.hr/naziv/analiza-diskursa/25435/> Pristupljeno 1. lipnja 2023.

Tportal.hr (2018) <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/zlatko-dalic-tko-ne-slusa-lijepa-li-si-nek-zatvori-prozor-i-gleda-big-brother-foto-20180727> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Tportal. Hr (2017) <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/kotromanovic-tudman-i-susak-imalisu-preceg-posla-od-logora-u-bih-foto-20171203> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Tportal. Hr (2019) https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/komsic-i-dzaferovic-herceg-bosni-je-presudeno-u-den-haagu-20190829?meta_refresh=1

Tportal.hr (2017) <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/pratite-uzivo-premier-plenkovic-komentira-dramatican-dan-u-haagu-foto-20171129> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Unizg.hr (2018) <http://www.unizg.hr/nc/vijest/article/akademik-dragan-covic-primio-pocasni-doktorat-sveucilista-u-zagrebu/> Pristupljeno 13. lipnja 2023

Ustavnisud.ba (1998) https://www.ustavnisudfbih.ba/bs/open_page_nw.php?l=bs&pid=158 Pristupljeno 10. lipnja 2023.

Vlada RH (2017) <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-plenkovic-za-glas-slavonije-o-potencijalima-gospodarskog-rasta-i-ukupnom-razvoju-hrvatskog-drustva/22964>

Večernji.ba (2023) <https://www.vecernji.ba/vijesti/hrvatsko-bosnjacki-sukob-rezultat-je-zelje-bosnjaka-za-svojom-drzavom-1685828> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Večernji.hr (2017) <https://www.vecernji.hr/vijesti/biskup-kosic-kordic-je-moj-prijatelj-i-moralna-je-velicina-945809> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Večernji.hr (2016) <https://www.vecernji.hr/vijesti/dragan-covic-da-nije-bilo-herceg-bosne-hrvati-bi-u-bih-stradali-kao-u-vukovaru-i-skabrnji-1129332> Pristupljeno 13. lipnja 2023.

Audiovizualni izvori:

Bujica, 8.12.2017. <https://youtu.be/ljY7-Sp8en8>

Nedjeljom u 2, 2.4.2006 <https://www.youtube.com/watch?v=YZSfvainDIM>

Nedjeljom u 2, 13.10.2006. <https://www.youtube.com/watch?v=90EisGfKrEk>

SAŽETAK

Tin Dubovečak

Suočavanje hrvatskog društva s hrvatskom politikom prema Bosni i Hercegovini tijekom ratova 1990-ih - kritička analiza diskursa

U hrvatskom javnom prostoru suočavanje s prošlošću teška je, u nekim slučajevima čak i tabu tema. U tom se kontekstu najčešće spominju dva razdoblja koja zaokupljaju hrvatsku javnost i izazivaju žestoke rasprave, a to su Drugi svjetski rat i Domovinski rat. Ovo istraživanje odlučilo se baviti pitanjem hrvatsko-bošnjačkog sukoba, kao teme koja nije pretjerano istražena u području suočavanja s prošlošću. Glavni cilj ovog istraživanja bio je pokazati na koji se način hrvatsko društvo odnosi prema toj temi te postoje li i ovdje prijevori slični onima u ostala dva navedena sukoba. Postavljena su istraživačka pitanja o pitanju intenziteta diskursa u odnosu na sukob, problematizacije uloge hrvatskih vlasti u sukobu, pitanja ratnih zločina te odnosa prema budućnosti položaja Hrvata u BiH te same Bosne i Hercegovine. Rezultati su pokazali da hrvatsko društvo često prešućuje ovu temu percipirajući je kao negativnu, a kada ona dođe na dnevni red, vrlo teško se priznaju krivice vlastite pogrešne politike, a u pojedinim se slučajevima krivnja ili podjeljuje ili pak ignorira i negira. Hrvatsko društvo u odnosu prema prošlosti ima problem nametnutih svetinja i tabu tema o kojima se ne smije raspravljati u negativnom kontekstu ili ih u njega dovoditi, a hrvatsko-bošnjački sukob tome nije iznimka.

Ključne riječi: kritička analiza diskursa, suočavanje s prošlošću, hrvatsko-bošnjački sukob, Herceg-Bosna, Dayton

ABSTRACT

Tin Dubovečak

Confronting Croatian Society with Croatian Policy towards Bosnia and Herzegovina during the Wars of the 1990s: A Critical Discourse Analysis

In the Croatian public space, dealing with the past is a difficult, in some cases even a taboo topic. In this context, two periods that occupy the attention of the Croatian public and provoke fierce debates are most often mentioned, namely the Second World War and the Homeland War. This research decided to deal with the issue of the Croat-Bosniak conflict, as a topic that has not been overly researched in the field of dealing with the past. The main goal of this research was to show how Croatian society relates to this topic and whether there are controversies similar to those in the other two mentioned conflicts. Research questions were asked about the issue of the intensity of the discourse in relation to the conflict, the problematization of the role of the Croatian government in the conflict, the issue of war crimes and the relationship to the future of the position of Croats in BiH and Bosnia and Herzegovina itself. The results showed that Croatian society often keeps silent about this topic, perceiving it as negative, and when it comes up on the agenda, it is very difficult to admit the guilt of one's own wrong policy, and in some cases the guilt is either shared or ignored and denied. In relation to the past, Croatian society has the problem of imposed sanctuaries and taboo topics that should not be discussed in a negative context or brought into it, and the Croat-Bosniak conflict is no exception to this.

Key words: critical discourse analysis, dealing with the past, Croat-Bosniak conflict, Herzeg-Bosnia, Dayton

